

הקדמה ותוכן עניינים

בנות יקרות!

חוברת זו נועדה לרכז ולסכם את החומר הלימודי. היא אינה תחליף לספר הלימוד ולעבודה השוטפת במהלך השנה. רוב הנושאים כתובים בתמצות ולכן תצטרכו לפרטם כפי שילמדם בכיתה. לאחר סיום כל נושא מופיעות שאלות תרגול לדוגמא מבחינות בגרות.

בהצלחה! ענבר

תוכן עניינים:

פרק א: הישוב היהודי בארץ ישראל והתנועה הציונית

1. אישור המנדט הבריטי על ארץ ישראל.
2. ארגון הישוב ומוסדותיו: כנסת ישראל, אסיפת הנבחרים, הועד הלאומי, הרבנות הראשית, הסתדרות העובדים.
3. הגושים הפוליטיים בישוב, הגוש הפועלי והגוש האזרחי.

פרק ב: עלייה והתיישבות בארץ ישראל

1. העלייה השלישית- מניעים לעלייה, הרכב העולים מן המזרח והמערב
2. התיישבות- מניעים אידיאולוגיים, פריסה גיאוגרפית, דפוסי התיישבות: הקיבוץ, מושב עובדים.
3. התיישבות המחנה הדתי- תנועת הפועל המזרחי והרקע להקמתה, המרד הקדוש, האידיאולוגיה של הפועל המזרחי "תורה ועבודה" ומימושה בהתיישבות: המושב הדתי, הקיבוץ הדתי.

פרק ג: יחסי ערבים יהודים בריטים בא"י בין מלחמות העולם

1. ההתעוררות הלאומית של הערבים בארץ ישראל וגורמיה.
2. מאורעות תרפ"ט, הספר הלבן של פאספילד.
3. מאורעות תרצ"ו- תרצ"ט (1936-1939), המרד הערבי, הצעת החלוקה, הספר הלבן של מקדונלד ומשמעותו.
4. תגובות היהודים למאורעות: הויכוח הבלגה מול תגובה:
1. בטחון- התפתחות כוחות מגן לגליים ובלתי לגליים, הקמת האצ"ל.
2. התיישבות- מניעים אסטרטגיים, חומה ומגדל.

פרק ד: מדינות המזרח התיכון וצפון אפריקה בין המלחמות

1. מעמד היהודים בארצות האסלאם- בתחום המשפטי ובחינוך (יש לבחור מדינה אחת).
2. הפעילות הציונית בארצות האסלאם (יש לבחור מדינה אחת).

רקע

המשטר הצבאי הבריטי

הכיבוש הבריטי סיים 400 שנות שלטון של האימפריה העות'מאנית בא"י. הצבא הבריטי התקבל עם כניסתו לארץ בסוף 1917 בהתלהבות. עם כיבוש הארץ בידי הבריטים מוקם משטר צבאי שנמשך כשנתיים וחצי, בין השנים 1917-1920. לאחריו תקופת ממשל אזרחי ומנדטורי. סה"כ שלטו הבריטים בארץ 30 שנה. תקופת שלטונם של הבריטים בא"י התאפיינה בשלוש תקופות:

1. המשטר הצבאי הבריטי: **מדצמבר 1917 עד יולי 1920** (מכיבוש א"י ועד תחילת תקופת הממשל האזרחי)
2. תקופת הממשל האזרחי: **מיוני 1920 עד יולי 1922** (מתחילת תקופת הממשל האזרחי ועד אישור חבר הלאומים את כתב המנדט על א"י)
3. שלטון המנדט הבריטי: **מיוני 1922 עד 14 במאי 1948** (מאישור חבר הלאומים ועד יציאת אחרון הבריטים מא"י והכרזת המדינה)

אישור המנדט הבריטי על ארץ ישראל - עמ' 16-13

הקדמה

לאחר סיום מלחמת העולם הראשונה התפרקה האימפריה העות'מאנית ושלטונם במזרח התיכון פסק. ועידת שלום התכנסה בארמון ורסאי למצוא הסדר לכל הבעיות השנויות במחלוקת ולמנוע מלחמות בעתיד. ועידת השלום ביקשה לשרטט מפה חדשה לעולם, שבו יינתנו למיעוטים לאומיים זכויות של הגדרה עצמית. מיעוטים לאומיים שונים הופיעו בפני הוועדה והציגו את דרישותיהם, ביניהם היהודים. הוועדה אימצה את שיטת המנדטים.

מהו מנדט?

- ייפוי כוח שנמסר למדינה מסוימת מטעם חבר הלאומים, על חבל ארץ שניתן לה כפיקדון במטרה להכינו לשלטון עצמאי
- השטחים הנכבשים לא נועדו לניצול (כפי שהיה באימפריאליזם) אלא לדאוג לטובת התושבים (חינוך, רווחה והכשרה לקראת עצמאות).
- מדי שנה בעל המנדט יהיה חייב למסור לועדת המנדטים, שבחבר הלאומים דין וחשבון על ההתקדמות הכלכלית הפוליטית והחברתית.

הסיבות למעבר מקולוניאליזם לשיטת המנדט

1. נשיא ארה"ב התנגד להעברת שטחי האימפריה העות'מאנית לריבונות המנצחים ודרש הגדרה עצמית לעמים היושבים בשטחים.
2. עמים אלה אינם מוכנים לעצמאות, והמדינות המנצחות היו מעוניינות בהשפעה ואחיזה בשטחים אלה.

תוכן טופס המנדט

ועידת סאן רימו (1920) מחליטה למסור את המנדט על סוריה ולבנון לידי הצרפתים ואת עיראק וא"י לבריטניה. א"י אינה מושבה בריטית בה בריטניה יכולה לעשות ככול העולה על רוחה. טופס המנדט כולל מס' עקרונות חשובים: (פיתוח הארץ, קידום הבית הלאומי ודאגה לזכויות התושבים הלא יהודים)

פיתוח הארץ

- בניית תשתית תחבורתית, תקשורת, כבישים, מסילות ברזל, טלפונים, דואר ונמלים.
- פיתוח הארץ לטובת כל אוכלוסיית הארץ- יהודים וערבים. (בריאות, מים, ביוב..)
- קביעת גבולות הארץ.
- קביעת ירושלים כבירה ע"י הקמת השלטון הבריטי בה.
- מנהל- הקמת מנגנון ממשלתי, מערכת משפט, רשויות מקומיות, פיתוח ערים.

קידום הבית הלאומי

- טופס המנדט הכיר בזכות ההיסטורית של עם ישראל על א"י (לא הופיע בהצהרת בלפור) ואישר את הצהרת בלפור ומכאן ההבטחה להקמת בית לאומי.
- מתן רשות לעלייה יהודית, סיוע לעולים והקלה על היהודים הנמצאים בארץ בקבלת אזרחות א"י.
 - עידוד התיישבות יהודית רצופה על הקרקע. מתן רשות לקניית קרקעות ע"י יהודים.
 - הבטחה לפיתוח מוסדות שלטון עצמי בא"י.
 - הכרה בסוכנות היהודית ובמוסדות ההסתדרות הציונית כגופים האחראים על כלל היהודים.
 - הכרה בשפה העברית כשפה רשמית כמו האנגלית והערבית.

דאגה לזכויות התושבים הלא יהודים

- שמירה על זכויות אזרחיות ודתיות של הערבים בארץ ישראל (חופש מצפון, חירות פולחן לכל תושבי הארץ.
- אבטחה ושמירה על המקומות הקדושים.
- הכרה בערבית כאחת מהשפות הרשמיות בארץ.

משמעות וחשיבות טופס המנדט

- כתב המנדט מבטא את החלפת השלטון הצבאי בשלטון אזרחי- הקלה עצומה ליישוב.
- הכרה בזכות ההיסטורית של עם ישראל על א"י
- המנדט נמסר לבריטניה בהסתמך על הצהרת בלפור ובמטרה להקים בא"י בית לאומי יהודי. בכך יש חיזוק של האחיזה היהודית בא"י מחד והפיכת הצהרת בלפור למסמך בינלאומי מאידך וכן יש הקניית זכות ומעמד משפטי להקמת הבית הלאומי היהודי.

מטרות וציפיות של היהודים מטופס המנדט

גיוס תמיכת יהודי העולם, במיוחד יהדות ארה"ב למאבק למען הבית הלאומי שמירה על יחסים טובים עם הבריטים.
הדברות עם מנהיגים ערבים, בהם החל ויצמן (הסכם ויצמן פייסל)

מבנה השלטון המנדטורי

בראשו עמד נציב עליון שמונה ע"י המלך בהמלצת שר המושבות. שלטון המנדט לא היה רחוק משלטון קולוניאלי.

- **סמכויות הנציב רחבות ביותר**, הוא כל יכול: חקיקה, סמכויות ביצוע, בתחום מדיניות הפנים והחוץ סמכויות רחבות, הפקידות כפופה לו. יחד עם זאת הוא אפשר אוטונומיה פנימית רחבה, לארגן את מערכת החינוך, הבריאות, הסעד, ונוהלי הבחירות הפנימיות.
- הנציבים פעלו על פי **אינטרסים ברורים של בריטניה**, א"י שקטה, תוך שמירה כביכול על "איזון" בין יהודים וערבים הניטרליות משמעה פזילה לערבים מתוך אינטרסים ברורים.

יחסו של המנדט לעלייה יהודית

בפקודת העלייה (1921) נקבעו שני סוגי עולים:
סוג ראשון- בעלי הון פרטי, אשר אינם זקוקים לסיוע ולכן ניתנה להם האפשרות לעלייה חופשית.
סוג שני- חסרי אמצעים, הבריטים ניסו להגביל את מספרם ע"י קביעת מכסות בהתאם למצב הכלכלי ראשי ההנהלה הציונית נאבקו ועד סוף שנות העשרים בד"כ לא היו "בעיות" במתן סרטיפיקטים מעבר למכסה..

שאלות מבחינות בגרות

טופס המנדט על א"י

1. מהו העיקרון שעליו מבוססת שיטת המנדטים? מדוע הוענק המנדט על א"י דווקא לבריטניה?
2. הצג שלוש התחייבויות של בריטניה כלפי היהודים, המופיעות בטופס המנדט על א"י.
3. הצג התחייבות אחת לקידום הבית הלאומי היהודי, והתחייבות אחת כלפי התושבים הלא יהודים בא"י, כפי שהם מופיעות בטופס המנדט הבריטי על ארץ ישראל.

ארגון היישוב ומוסדותיו עמ' 18-24

הקדמה - מוסדות המדינה שבדרך

עם הפיכת השלטון הבריטי בא"י לשלטון אזרחי החל היישוב להתארגן בצעדים ראשוניים לארגון מוסדות שלטון עצמאיים כדי לממש את החזון של מדינה יהודית בא"י. המערכת המוסדית שייצגה את היישוב היהודי בא"י כמסגרת אוטונומית ונהנתה מהכרת השלטון המנדטורי, כונתה **כנסת ישראל**. מסגרת זו הייתה וולונטרית וכללה את רוב בני העדה היהודית פרט לחרדים.
החברים בכנסת ישראל היו זכאים לבחור את **אספת הנבחרים**. מוסדות המדינה בדרך כללו מוסדות פוליטיים (אסיפת הנבחרים והוועד הלאומי), מוסד

דתי (הרבנות הראשית) מוסדות כלכליים (הסתדרות העובדים) וארגון צבאי (ההגנה). הדרך להשגת הכרה במוסדות היישוב לא הייתה קלה. ההכרה הרשמית בכנסת ישראל הייתה רק ב-1927 (פלומר). השלטון הבריטי הגביל מאוד את תפקידי אסיפת הנבחרים והוועד הלאומי בגלל החשש כי הכרה חוקית תחזק את היישוב בדרכו לאוטונומיה.

בנוסף לכך, היו חוגים ביישוב עצמו, לדוגמה אגודת ישראל, שלא רצו בהכרה חוקית בגלל החשש שהדבר יחייב אותם לציית לשלטון חילוני.

ארגון היישוב ומוסדותיו

מוסדות לאומיים

מוסד	מהות	תפקיד
כנסת ישראל	השם הכולל לתושבים היהודים של א"י. כנסת ישראל כללה בתוכה את התושבים היהודים בא"י הרשומים כחברים בה מגיל 18. לא הייתה חובת השתייכות לכנסת ישראל, חוגים שונים לא היו חברים בה, כמו למשל החרדים הקיצוניים. כנסת ישראל הוכרה רשמית ע"י ממשלת המנדט בסוף דצמבר 1927. לאחר הקמת המדינה השתנה המונח כנסת ישראל לאזרחי מדינת ישראל.	בראש כנסת ישראל עמדו אספת הנבחרים והוועד הלאומי:
אסיפת הנבחרים	הגוף המייצג, רחב ההיקף של היישוב, הכולל זרמים ומפלגות. מקבילה לכנסת כיום. נבחרה אחת לארבע שנים בבחירות כלליות יחסיות ישירות וארציות. זכות הבחירה ניתנה לכל התושבים היהודים בארץ חוץ מאלה שפרשו מרצונם מכנסת ישראל.	1. רשות מחוקקת, לדון ולהחליט בכל ענייני הפנים של היישוב היהודי בא"י העומדים על הפרק. 2. הטלת מסים לצורך מימון חינוך ורווחה. 3. בחירת הוועד הלאומי.
וועד לאומי	נבחר ע"י אסיפת הנבחרים ושימש מעין ממשלה "למדינה בדרך" בשנות השלושים מעמדו התחזק משום שאיש ע"י המחנה הפועלי, חלק מסמכויות הסוכנות הועברו אליו.	מעין רשות מבצעת המנהלת את ענייני השוטפים של היישוב ומוציאה לפועל את החלטות אסיפת הנבחרים. תפקידיו היו: לתווך בין השלטון הבריטי למוסדות הציוניים, לקדם את העלייה לנהל את המדיניות השוטפת של היישוב בענייני חינוך, בריאות, סעד, דת. ייצג את היישוב בפני השלטון הבריטי.
רבנות ראשית	המוסד ראשון שהוכר ע"י הבריטים הוקמה ב-1921. זכתה להערכה רבה מצד היישוב הודות לאישיותם של הרבנים הראשים (הרב קוק, הרב מאיר, הרב הרצוג והרב עוזיאל). מוסד יחיד לכל ענייני הדת והמשפט העברי ביישוב היהודי בא"י.	תפקידה העיקריים: 1. פיקוח על ענייני הדת 2. פיקוח על לשכת הרבנות המקומית. 3. בית דין עליון בתחום הדת (בעיקר במעמד אישי). סמכותה בענייני נישואין וגירושין חלה רק על נתיני א"י ורק על אלו שהשתייכו ל"כנסת ישראל".

רבנות ראשית

הרקע להקמת הרבנות הראשית

לקראת סיום השלטון העות'ומאני בא"י נחלש מעמדו של ה"חכם באשי" בעיקר בגלל העובדה שבני העדה האשכנזית היו לרוב בירושלים ובא"י כולה וסרבו לקבל את סמכותו. בנוסף, עקב חילוקי

דעות בתוך העדה הספרדית מונה ממלא מקום בלבד. כאשר נכנס אלנבי במצעד הניצחון בשערי העיר העתיקה לא היה רב או גוף ציבורי מוסמך שקיבל את פניו בשם יהודי העיר. עם מינויו של הרברט סמואל הוא נתן עדיפות עליונה להסדרת המשפט הדתי והעניינים הדתיים של העדות השונות. הוא ביקש לקבוע כיצד לנהוג ולשם כך הקים וועדת חקירה.

מסקנות ועדת החקירה

מסקנתה להקים רבנות ראשית לא"י שתורכב מששה רבנים גדולי תורה בעלי סמכות, שלושה אשכנזים ושלושה ספרדים. אליהם יצטרפו שלושה שאינם רבנים, כדי לסייע לה בעניינים ארגוניים. בראשה יעמדו שני רבנים ראשים האחד אשכנזי והשני ספרדי, שיישא את התואר "ראשון לציון". הגוף הבוחר יורכב משני שלישי רבנים ושליש נציגי הקהילות.

קשיים ראשוניים

- ממשלת המנדט מקצצת בסמכויות הרבנות הראשית
- ההנהגה הציונית ביקשה למנוע אפשרות שהרבנות הראשית תתערב בנושאים שאינם קשורים ישירות לענייני דת והלכה.
- העדה החרדית ו"אגודת ישראל" ביקשו לנהל בית דין ושחיטה נפרדת בירושלים.

מנהיגותו של הרב קוק

הרב קוק אשר כיהן ברבנות הראשית בשנים 1921-1935 פעל רבות לביסוסה של הרבנות הראשית. הוא התגלה כמנהיג לאומי בעת מאורעות תרפ"ט וסכסוך הכותל. ידועה פעילותו הנחרצת לזיכוי מוחלט של הנאשמים ברצח ארלוזורוב (1934). פועלו האחרון היה בהחלטה להקמת מועצות דתיות, שהפיקוח על שירותי דת יינתן בידיהם.

מוסדות כלכליים ביטחוניים

ההגנה	מהות	תפקיד
	הוקם ערב נפילת תל חי ומאורעות תר"פ . מטרתו להגן על היישוב מפני התקפות ערביות. הקמתו ע"י אנשי העלייה השנייה והשלישית ולא החלטה של המוסדות הלאומיים. לאחר מאורעות תרפ"ט הורחבה המסגרת מארגון מקומי לארגון ארצי. הפיקוח עליו הורחב והועבר לוועד הלאומי.	תפקידו המרכזי הוא הגנה על היישוב היהודי בארץ מפני התקפות של ערבים. עם שינוי מדיניותה של בריטניה הוא פעל רבות בתחום העלייה, העפלה, והתיישבות, כמו כן התארגן צבאית לפגוע בכנופיות שפגעו ביישובים יהודים. לאחר השואה פעל במשך תקופה קצרה בשיתוף פעולה עם שני המחנות אצ"ל ולח"י כנגד הבריטים אולם עיקר התארגנותו בתקופה זו הייתה הכנה לקראת מלחמה עם ערביי ישראל להשגת עצמאות יהודית.
הסתדרות העובדים	הוקמה בחנוכה תרפ"א (דצמבר 1920) הקמת הסתדרות פועלים על מפלגתית שמאחדת את כל מחנה הפועלים מטרותיה: 1. גיבוש וחיזוק מעמד הפועלים בארץ לשם חיזוק מעמדו של הפועל העברי בא"י, הגנה, שיפור תנאים. 2. להפוך את מחנה הפועלים בארץ לכוח מרכזי בהגשמת הציונות ובהקמת הבית הלאומי.	פעולות של ההסתדרות : 1. הקמת קואופרטיבים לשיווק ולייצור (סולל בונה). 2. שירותי רווחה : קופת חולים, לשכות תעסוקה, קופות תגמולים. 3. הקמת "זרם העובדים" בחינוך. 4. הקמת הסתדרויות מקצועיות בענפי המשק השונים, הנאבקות למען הפועל. 5. הקמת שכונות פועלים ליד הערים (לדוג' שכונת בורוכוב). 6. הוצאת ספרים עיתונים (ספריית הפועלים, עיתון דבר) 7. קליטת עולים ויישובם בעיר ובכפר. 8. פעולות תרבות : הנחלת הלשון לעולים , הקניית השכלה

כללית, מוסדות תרבות. 9. ייזום ודרכון של עבודה עברית ע"י קבלת עבודות מהמחלקה לעבודות ציבוריות באישור הממשלה. חשיבותה: 1. גיבוש אידיאולוגי וחברתי של המחנה הפועלי. 2. גיבוש מסגרות ליצירה לאומית של היישוב בתרבות עברית, בקליטת עולים, בהגנה (ארגון ההגנה היה כפוף להסתדרות) ודאגה מקצועית לעובדים.		
---	--	--

חשיבות המוסדות הלאומיים

הכנת התשתית הארגונית אשר תאפשר ליישוב להתפתח בהדרגה לקראת שלטון עצמי, מדינה. (לא רק אוטונומיה תרבותית).

המוסדות הלאומיים יצרו בסיס משותף ליישוב למרות הפיצול האידיאולוגי. הם קבעו את התרבות הפוליטית ואת דפוסי הפעולה של מוסדות המדינה שבדרך. רבים מחברי הכנסת הראשונה היו חברי אסיפת הנבחרים.

הקמת הסתדרות העובדים

שאלות מבחינות בגרות

1. מנה 3 מוסדות של היישוב היהודי בתקופת המנדט ותאר את הסמכויות ואת התפקידים של כל אחד מהם.
2. ציין 2 מהמוסדות וכתוב תפקידם ב"מדינה שבדרך".
3. תאר את פעילות הרבנים הראשיים לא"י בתקופת המנדט.
4. מה הייתה מטרת הקמתה של הסתדרות העובדים הכללית? ציין 2 פעולות.
5. של ההסתדרות בתקופת היישוב.

הגושים הפוליטיים ביישוב, השקפות אידיאולוגיות ומוסדות, הגוש הפועלי והגוש האזרחי, עמ' 25-35 (למעט 28-30)

חיים ארלוזורוב

הקדמה

היהודים שחיו בא"י היו בעלי השקפות עולם שונות. היו יהודים שהתנגדו למפעל הציוני (מבני היישוב הישן). בקרב היהודים הציונים שחיו בארץ התגבשו שלוש מחנות עיקריים: המחנה הפועלי, המחנה האזרחי והמחנה הדתי. קיומן של מפלגות פוליטיות הוא הביטוי הבולט ביותר לאוטונומיה של היישוב. המוסדות הלאומיים היו בנויים עפ"י מפתח מפלגתי וחלוקת רישיונות העלייה גם היא נעשתה על בסיס מפלגתי. פעילותן של המפלגות הקיפה את תחומי החיים כולם: כלכלה חברה, תרבות חינוך ואידיאולוגיה.

חשיבות המפלגות- בתקופה שלפני הקמת המדינה למפלגות תפקיד חשוב של מעין ממלכתיות.

הן סייעו בהקמת מסגרות אידיאולוגיות פוליטיות שונות ובכך ביססו את הפלורליזם והדמוקרטיה. הם עסקו בשאלות חברתיות וכלכליות, המפלגה הייתה מעין בית לחבריה.

המחנה הפועלי

ראשיתו בעלייה שנייה, המשתייכים אליו חלוצים בעלי שאיפות סוציאליסטיות, שביקשו למזג את שאיפותיהם החברתיות והלאומיות. המחנה נחלק לשתי מפלגות: "אחדות העבודה" ו"הפועל הצעיר".

עוצמתו של המחנה הפועלי

המחנה הפועלי זכה להגמוניה ביישוב בא"י ממספר סיבות:

- המחנה הפועלי הצליח להתלכד ולפעול במשותף למען האינטרסים שלו לדוגמה הקמת הסתדרות העובדים.
- בכל הבחירות לאסיפות הנבחרים זכה המחנה הפועלי במקום הראשון ומנהיגיו קבעו למעשה את מדיניות היישוב משום שהחזיקו בתפקידי מפתח בסוכנות ובוועד הלאומי.
- ארגון ההגנה נשמע להסתדרות (ארגון של המחנה הפועלי אשר פעל למען העובד).
- הסתדרות העובדים על כל מפעליה ומוסדותיה סייעה לחיזוק המחנה בארץ.
- האידיאולוגיה הציונית -סוציאליסטית חלוצית אשר בה דגל טופחה בקרב הנוער באמצעות תנועות הנוער הרבות שהקים (מחנות עולים, הנוער העובד והלומד, השומר הצעיר) אשר לא רק טיפחו את האידיאולוגיה שלהם אלא גם הכשירו הנהגה פוליטית עתידית.
- ההתיישבות העובדת הפכה לנערצת ביישוב היהודי בא"י בזכות ההגשמה, בניין הארץ, התיישבות קליטת עולים ובטחון בהם עסקו חבריה.

תרומתו של המחנה הפועלי

בתחום הדמוגרפי - עליית חלוצים (בעיקר עליות שנייה ושלישית), הקמת ההתיישבות העובדת (קבוצות, קיבוצים ומושבים) בכל חלקי הארץ, קליטת עולים.

בתחום החינוך והתרבות - הקמת מערכת חינוך מיוחדת, "זרם העובדים", פיתוח מפעלי תרבות.

בתחום הכלכלה - התיישבות חקלאית שיתופית שאף ייצאה מתוצרת הארץ, הקמת גופים כלכליים חברתיים קואופריטיבים באמצעות הסתדרות הכללית כגון סולל בונה, בנק הפועלים.

בתחום הביטחון - הקמת בר גיורא, השומר ואח"כ ארגון ההגנה.

המחנה האזרחי

מחנה זה כלל תשעה מפלגות, בהם התאחדות האיכרים הפרדסנים העירוניים (שעלו בעלייה רביעית) חנוונים, סוחרים, תעשיינים ובעלי מקצועות חופשיים, הציונים הרוויזיוניסטים וחברי ברית הבריונים¹. הם פעלו לשמירת האינטרסים שלהם, דגלו ביוזמה פרטית, והעדיפו את ההון הפרטי, הוקמו ארגונים כדי לממש את המטרות הנ"ל.

¹ ברית הבריונים הוקמה ב-1930 לפעול נגד הבריטים ונגד החוגים הסוציאליסטים. קבוצה הקרובה במצעה הרעיוני לרביזיוניסטים. חברה ראו עצמם ממשכי המורשת הקנאית מזמן המרד הגדול. מטרתם לפעול נגד הבריטים ונגד הסוציאליסטים אשר ראו בהם את אויביה של הציונות הקבוצה מנתה עשרות חברים בלבד. בראשה עמדו: אבא אחמאיר ואורי צבי גרינברג. לאחר רצח ארלוזורוב ב-1933 חוסלה הקבוצה.

הסיבות לחולשת המחנה האזרחי:

- 🔔 הגוש האזרחי מאוד מפוצל, ביטוי לכך - בבחירות לאסיפת הנבחרים התמודדו למעלה מעשרים רשימות ומפלגות במחנה זה.
- 🔔 אנשיו לא נטלו חלק בהנהגת היישוב, ולא היו שותפים בוועד הלאומי.
- 🔔 הגוש האזרחי לא נרתם למשימות לאומיות כלליות כמו ההתיישבות בקיבוצים.
- 🔔 המחנה האזרחי לא יצר קשר אמיץ עם הנוער ביישוב.

תרומתו של המחנה האזרחי

- בתחום הדמוגרפי** - התרחבות ההתיישבות העירונית, עיר יכולה לקלוט אנשים רבים.
- בתחום החינוך והתרבות** - הקמת מערכת חינוך עברית לאומית לכלל הציבור הציוני בא"י, "הזרם הכללי", ופיתוח מפעלי תרבות כמו עיתון, תיאטרון, סרטים.
- בתחום הכלכלה** - התרחבות תחומי העבודה לבניין ותעשייה, מלאכה ומסחר, חקלאות פרטית וبنקאות ועוד.
- הקמת גופים חברתיים כלכליים כמו הסתדרות העובדים הלאומית.
- בתחום הביטחון** - הקמת האצ"ל והלח"י.

סיכום- נושאי הסכמה ומחלוקת בין המחנות הציוניים על דמותה של החברה

נושאי הסכמה	נושאי מחלוקת – דמותה של החברה
🔔 ביסוס יסודותיו של הבית הלאומי להקמת מדינה יהודית. 🔔 עלייה, קניית אדמות והתיישבות.	🔔 מטרות הציונות וגבולות המדינה, הדרך להגשמה, בבניין הבית הלאומי. חברה דמוקרטית ציונית סוציאליסטית או ציונית דמוקרטית ליברלית. 🔔 מהי התיישבות המועדפת? עיר או התיישבות חקלאית שיתופית. 🔔 בנושאים חברתיים כלכליים – חברה ליברלית או סוציאליסטית. שאלת השימוש בכספים הלאומים, העבודה העברית, מי החלוץ האמיתי העירוני או החקלאי. 🔔 מקומה של הדת בבניין הבית הלאומי היהודי. 🔔 היחס לבריטים לאור מדיניותם (מדיניות פרו ערבית) 🔔 היחס לערבי

מחנה דתי		מחנה אזרחי	מחנה פועלי	
הפועל מזרחי	מזרחי			
ייצוג-חלוצים ופועלים דתיים.	ייצוג- דתיים בני המעמד הבינוני ובעלי הון .	הורכב- ממפלגות בורגניות ועדתיות : המפלגה הרביזיוניסטית, התאחדות האיכרים, התאחדות בעלי תעשייה. ייצג – מעמד בינוני ובעלי הון.	הורכב ממפלגות סוציאליסטיות : פועלי ציון, הפועל הצעיר, השומר הצעיר אחדות העבודה ומפאי. ייצג- הפועלים, עובדים.	הרכב-ייצוג
השקפת עולם הכלכלית דמתה למחנה הפועלי, חלוצי וסוציאליסטי.	השקפת העולם הכלכלית דמוקרטית ליברלית בדומה למחנה האזרחי	דמוקרטית ליברלית , התחרות גורם חיובי, למעמד הבינוני ולבעלי ההון חשיבות רבה למפעל הציוני. התיישבות עירונית, מסחר ותעשייה חופשית יבנו את המדינה היהודית.	דמוקרטית, סוציאליסטית, שוויונית, אשר רואה במעמד הבורגני ובתחרות איום חברתי על הפועל ולכן שואפת להשליט בארץ ערכים של שוויוניות, חלוציות.	השקפת עולם כלכלית חברתית
הדת מרכיב חשוב בהתהוות החיים הלאומיים בא"י . דת ולאומיות הן שתי פנים של דבר אחד, את החיים הלאומיים בא"י יש לבנות על בסיס התורה.		השקפה ליברלית , הדת היא עניינו הפרטי של כל אחד ללא התערבות המדינה או גורם אחר	הדת דבר שעבר עליו הכלח, שייך לעבר, לחברה פרימיטיבית, עתה יש להשתחרר ממנו. הדת סמלה את הגלות והוא מרד בכל מה שסימלה הגלות, בתוכה הדת.	השקפת עולם דתית
בד"כ מתאים לתפיסות המחנה הפועלי.		אין התנגדות לעבודה ערבית , משיקולים כלכליים. הרביזיוניסטים- רצו עבודה עברית.	עבודה עברית, עבודה ערבית מנוגדת לרעיון התחייה הלאומית וקיפוח פרנסת הפועלים.	עבודה עברית
בניית מדינה דמוקרטית סוציאליסטית ברוח התורה.	בניית מדינה דמוקרטית ליברלית ברוח מסורת תורת ישראל.	בניית מדינה על בסיס תחרות וליברליזם. הרביזיוניסטים הדגישו מדינה עברית על שתי גדות הירדן.	מטרת הציונות היא מהפכה חברתית אידיאית בנית מדינה על בסיס ציוני, רוב יהודי וסוציאליסטי שוויוני .	מטרת הציונות
תורה ועבודה, עבודה עברית חלוצית בשילוב עם הווי חיים דתי.	בניין הארץ ע"י התיישבות בערים, בכפרים ברוח התורה	חברה דמוקרטית ליברלית תחרות, הון פרטי, משק חופשי.. היו שראו בסוציאליזם גורם אנטי לאומי ואנטי ממלכתי.	יש להקים חברה דמוקרטית סוציאליסטית עם עבודה עברית , חלוציות, קיבוצים מושבים באמצעות החלוצ . מוביל המהפכה הוא הפועל שתפקידו לקחת חלק בחברת המופת.	הדרך להגשמה
החי בא"י ובונה אותה ברוח התורה והפועל הדתי החי חיי שוויון.		החלוצ הוא הבורגני, בן המעמד הבינוני וגם הפועל העברי.	החלוצ האמיתי הוא הפועל העברי עליו מוטלת שליחות לאומית להנהיג את העם לקראת מימוש המהפכה.	מי בונה את הארץ
על בסיס שיתופי : קיבוץ.	בעיקר הערים	התיישבות על בסיס פרטי : ערים מושבות.	התיישבות שיתופית : קיבוץ, מושב.	התיישבות מועדפת
תמכו בדרכו של המחנה הפועלי , הם ביקשו לכוון התיישבות דתית חלוצית תוך שימוש בהון הלאומי. גם מחנה זה ראה ברכישת אדמות והקמת נקודות יישוב ערך עליון.		כספי הקרנות הלאומיים צריכים להיות מיועדים גם לערים למסחר ותעשייה על פי שיקולי כדאיות .	השימוש בכספי הקרנות הלאומיים בהתאם ל שיקולים לאומיים לרכישת קרקעות והקמת יישובים חקלאיים, תוך מתן עדיפות להתיישבות העובדת.	כיצד יש לנהוג בהון הלאומי?
הפועל מזרחי	מזרחי	המפלגה הרביזיוניסטית, התאחדות האיכרים בעלי התעשייה סוחרים.	מפאי, אחדות העבודה.	ארגונים
בני עקיבא 1929		בית"ר	השומר הצעיר	תנועות נוער
מתאים למחנה הפועלי	בד"כ מתאים למחנה הפועלי אך ימני יותר	אכזבה מהבריטים כבר בשלב מוקדם (ז'בוטינסקי) ניסיון להפעיל לחץ בצורות שונות.	ברוב התקופה מאמץ להשיג שיתוף פעולה (עלייה והתיישבות) עם בריטניה בהקמת הבית הלאומי.	היחס לבריטים

מרבית מנהיגי הציונות הדתית לא הכירו בזכויות הלאומיות של הערבים ושללו את הזיקה שלהם לא"י.	הרביזיוניסטים - קיר הברזל רק הוא יאפשר הקמת מדינה יהודית.	אמונה שהערבים יאפשרו הקמת בית לאומי תוך הסכמה. מאוחר יותר הסכמה לפשרה- חלוקה.	היחס לערבים
--	---	---	--------------------

שאלות מבחינות בגרות

- מה היו תפיסות היסוד של כל אחד מהמחנות בהגשמתה של הציונות (בתשובתך התייחס לתחומים שונים כגון מדיניים כלכליים וחברתיים).
- עבור המחנה הפועלי והמחנה האזרחי- ציין שמות של שני ארגונים שהשתייכו אליו.
- הסבר את האידאולוגיה הכלכלית חברתית של אנשי "המחנה האזרחי" (הגישה הליברלית). תאר את התרומה המעשית של מחנה זה להתפתחות היישוב בשני תחומים.
- פרט שני גורמים שהביאו לעליית המחנה הפועלי לעמדת מנהיגות.

עלייה שלישית (1919-1923) עמודים 39-43**הקדמה**

בשנות ה-20 וה-30 הגיעו לארץ קרוב ל-100 אלף עולים. העלייה היהודית הייתה הבסיס להתפתחות הבית הלאומי. העלייה הייתה גם סלע המחלוקת בין היישוב שתבע עלייה בלתי מוגבלת לבין הערבים, שתבעו איסור מוחלט על העלייה היהודית.

זרם העלייה נקבע ע"י שני גורמים עיקריים: מדיניות ממשלת המנדט ורצונם של היהודים בתפוצות לעלות לא"י. ניתן להצביע על שני גלי עלייה גדולים בשנות ה-20: הראשון בעל כיוון סוציאליסטי שווינוני (עלייה שלישית), והשני בעל כיוון בורגני ליברלי (עלייה רביעית).

בעלייה השלישית עלו כ-35 אלף עולים, רובם ממזרח אירופה, מיעוט מרומניה, אוסטריה, תורכיה, תימן ועיראק. העלייה החלה אחרי סיום מלחמת העולם הראשונה. האופי החברתי- רובם צעירים חסרי אמצעים, רווקים, שהושפעו מהמהפכה הקומוניסטית ברוסיה. הם באו בקבוצות גדולות ומלוכדות. הייתה זו עלייה אידאליסטית.

עליה שלישית- גורמים:

- השינוי הפוליטי שחל בארץ ישראל, הצהרת בלפור וטופס המנדט גורמים לעלייה מתוך תקווה לפיתוח הארץ והקמת הבית הלאומי. כיבוש הארץ ע"י הבריטים עוררו גל של התלהבות בקרב יהודים רבים לעלות לא"י ולהשתתף בבניין הבית הלאומי.
- השפעת העלייה השנייה- (מניע אידאולוגי) שמהווה כוח משיכה אידאולוגי. בני עלייה שנייה הצליחו בהגשמת הסוציאליזם בא"י ולכן צעירים חלוצים עולים להמשיך את מפעל הבנייה וההתיישבות. הם התארגנו במסגרת תנועת הנוער "החלוץ" ו"השומר הצעיר" כדי להגשים את עלייתם ארצה.
- הקמת מדינות חדשות באירופה- לאחר מלחמת העולם הראשונה הוקמו מדינות חדשות באירופה. הצלחה זו עוררה תקווה בקרב יהודים רבים שאף הם יכולים להקים מדינה יהודית בא"י.
- המהפכה הקומוניסטית ב-1917 משפיעה במספר כיוונים:

רוסיה מדינה קומוניסטית, היהודים ברוסיה נפגעים קשה מאוד מבחינה כלכלית (בעיקר אובדן הרכוש שעבר לידי המדינה) ולכן עוזבים את רוסיה. ההצלחה להגשים את הקומוניזם ברוסיה יוצרת תקווה שניתן להגשים את חזון הסוציאליזם בא"י.

מלחמת האזרחים ברוסיה (1919), בזמן המהפכה ולאחריה הסבה סבל עצום ליהודים ועשרות אלפים נהרגו במהלכה.

מאפיינים חברתיים

- **רובם צעירים חסרי אמצעים**, 70% רווקים אשר הושפעו מהמהפכה הקומוניסטית ברוסיה ודגלו בשילוב של ציונות וסוציאליזם, בניית חברת מופת בא"י וחיי שיתוף.
- הם באו **בקבוצות גדולות ומלוכדות** אך היו שבאו כיחידים. בניגוד לדעת ההסתדרות הציונית שסברה שהשעה אינה מתאימה לעלייה המונית.
- **רובם ממזרח אירופה** : רוסיה, פולין, רומניה.
- עליית יהודי המזרח עליה נדון בנפרד (אפגניסטן, תימן בעיקר)

מאפיינים אידיאולוגיים (ערכים)

בני עלייה שלישית דגלו בשלושה ערכים מרכזיים:

- **עמל כפיים** - עבודה בכל ענפי המשק כתנאי להגשמת הציונות ולהקמת חברת מופת.
- **סוציאליזם** - הקמת חברה שוויונית והשלטת צדק חברתי ועזרה הדדית.
- **חלוציות** - הכשרת הארץ לעולים ולדורות הבאים.

ביטויים לחלוציות של בני העלייה השלישית:

- ◆ העולים השתייכו לחלוץ ולשומר הצעיר.

החלוץ-

בזמן מלחמת העולם הראשונה החלוץ הפך לתנועה המונית שכללה סניפים בעשרות ערים ועיירות במזרח אירופה. רבים מאנשי החלוץ עברו הכשרה חקלאית לפני עלייתם ארצה. בהנהגת טרומפלדור עולים אנשי החלוץ כחלוצים במטרה לחולל מהפכה, להפוך את היהודי לאדם יוצר ומגשים, מוכן לעבודה שיש בה תועלת לארץ. ייעודם אינו רק בעבודת אדמה אלא עיסוק בכל סוגי העבודה ובניית מדינה, המבוססת על חברה צודקת ורעיונות סוציאליסטים.

ערכים מרכזיים : עבודת כפיים, הגשמה עצמית עלייה לארץ ועבודה עברית, לימוד הלשון והתרבות העברית, השמירה והגנה על היישובים בארץ.

השומר הצעיר-

תנועה שקמה ב-1913-1912 בכמה ערים בפולין ובגליציה. תנועה הדוגלת בעלייה לא"י, הגשמה ציונית, ומכאן ההליכה לקיבוץ.

- ◆ העולים עלו בניגוד לעצתה של הת"צ אשר קבעה שהזמן אינו מתאים לעלייה המונית.
- ◆ העולים התמודדו והתגברו על קשיים עצומים.

מפעליה של העלייה השלישית

הקמת גדוד העבודה

רוחה האידיאולוגי של העלייה השלישית בא לידי ביטוי בגדוד העבודה. הגדוד נולד על רקע השאיפה לעצמאות בעבודה, ללא קבלנים-מנצלים וללא משגיחים. חברי הגדוד ביקשו לעבוד, ליצור במו ידיהם, לבנות להרגיש ולחוות את העבודה הפיזית. הגדוד פעל בשנים 1920-1926. התפיסה האידיאולוגית הנוקשה שלו מנעה את הצטרפותם של המוני הפועלים. קיבל עבודות ציבוריות ממשלת המנדט וסיוע מוועד הצירים. אנשיו עסקו בסלילת כבישים, חציבה, עבודות בניין, יבוש ביצות התקנת מסילת ברזל. חיו במחנות אוהלים, בחיי שיתוף.

מטרותיו:

1. "בניין הארץ ע"י יצירת קומונה כללית של העובדים העבריים בארץ ישראל"
 1. התיישבות חקלאית- שילוב התיישבות עם הגנה על היישוב.
 2. הכשרת התנאים בארץ לעלייה המונית- קליטת עלייה.
 3. מימוש רעיון הציונות הסוציאליסטית, ראשי הגדוד רצו להקים קומונה כללית שתקיף את כל הפועלים העברים בא"י.
 4. יצירת הווי חברתי חדש- הקמת חברה המבוססת על שוויון, ושיתופיות.
- הגדוד התפרק ב-1926 בעקבות ויכוחים אידיאולוגים חלק מחבריו חזרו לרוסיה.

תרומתו:

1. בגדוד העבודה נולד הרעיון של הקיבוץ וחבריו הקימו את עין חרוד ותל יוסף- התיישבות חקלאית.
2. חברי הגדוד עסקו בעבודות בניין, סלילת כבישים ומסילות ברזל, חציבה, ניקוז וייבוש ביצות. העבודות של גדוד העבודה כללו את שיקום ההריסות של כפר גלעדי ובאר שבע, סלילת מסילת ברזל מראש העין לפתח תקוה ועוד.
3. הגדוד תרם רבות להתיישבות בעמק יזרעאל.
4. הגדוד הדגיש את ערך החלוציות, הכשרת הארץ לקליטת עלייה והגשמת ערכים סוציאליסטים התיישבות והגנה.
5. אנשיו יזמו את רעיון העבודה הקבלנית בבניין (סולל בונה).
6. אנשי הגדוד היוו גרעין לארגון ההגנה יחד עם אנשי השומר בהיננס את הערך והצורך בחלוציות צבאית.

העולים רצו לעסוק בחקלאות אך מאחר וזה לא התאפשר הם עסקו בעבודות ציבוריות: סלילת כבישים, הכשרת הקרקע, ניקוז וייבוש ביצות, סלילת קווי רכבת ועוד. ביצוע עבודות מסוג זה חייב ריכוז גדול יחסי של פועלים, מאחר והאנשים היו בעלי השקפת עולם סוציאליסטית הם ביססו את החיים על בסיס שיתופי.

התיישבות בעמק יזרעאל

כבר מסוף המאה ה-19 ניסו לרכוש את אדמות עמק יזרעאל בגלל חשיבותם הרבה- חיבור בין יישובי הגליל ליישובי השומרון ויהודה. השטח הראשון נרכש ב-1911, אדמת מרחביה, ע"י יהושע חנקין. ב-1921 נרכש העמק כולו והפך לשטח מיושב ופורח.

יהושע
חנקין

חשיבות ההתיישבות בעמק יזרעאל :

1. ק.ק.ל פועלת לגאולת אדמות א"י (הון לאומי).
2. הפיכת אזור ביצות לאזור משגשג.
3. יצירת רצף התיישבותי בין הגליל לשומרון ויהודה.
4. הרחבת מסגרת ההתיישבות וחיזוק הבסיס הכלכלי של היישוב.

הקמת צורות התיישבות חדשות

הקמת קיבוץ ומושב עובדים על בסיס סוציאליזם.

I. הקיבוץ-

בשנים 1920-21 צמח רעיון הקבוצה הגדולה (הקיבוץ). רעיון הקבוצה הגדולה היה שקבוצה אחת תרכז את כל פעילות ההתיישבות: פלחה, ירקות, משק בית ומטעים, ללא עזרה מבחוץ. עקרונות הקיבוץ: (כפי שהועלו ע"י שלמה לביא)

1. הקיבוץ נבנה על אדמת קרן קיימת.
2. לחברים אין רכוש פרטי. המשק שיתופי (קומונה) המקיים ענפים רבים ושונים. אין עדיפות לסוג עבודה אחד, כל העבודות שוות בערךן ויש שותפות מלאה וחלוקת עבודה שווה. ישנה קופה ציבורית ממנה מקבלים החברים את תקציביהם בהתאם לצרכיהם ולא לפי מידת תרומתם.
3. הקיבוץ מספק את צרכיו ע"י עבודה עצמית של חברי הקיבוץ, ללא שכירים, כדי למנוע ניצול כלכלי וחברתי.
4. הקבוצה הגדולה מאפשרת קליטת חברים נוספים, חיי תרבות וחינוך ומשק מתפתח ללא שכירים.

II. מושב עובדים-

צורת התיישבות שהגה אליעזר יפה, שעיקרה הם: התיישבות פועלים עצמאית, עבודה אינדיווידואלית. צורת התיישבות זו אפשרה מצד אחד לחיות חיים שיתופיים (קנייה ומכירה חומרי ייצור) ומצד שני להגשים את נטיותיו הטבעיות של הפרט לפרטיות תוך עזרה הדדית- שמירה על אינדיווידואליזם במסגרת התיישבות חקלאית. מושבי עובדים ראשונים קמו בנהלל תל עדשים.

עקרונותיו:

1. החבר יכול לשמור על פרטיותו, אין חדר אוכל משותף ולא בית ילדים, אלא חיי המשפחה מתנהלים בבית. בד"כ מאחורי הבית הייתה גינת ירק, בה גידלו את הירקות שצרכו בני הבית.
2. הקרקע שייכת ללאום והעבודה נעשית ע"י המתמיישב ללא עבודה שכירה (עבודה עברית עצמית).
3. למושב עובדים הייתה מערכת של שירותים ציבוריים כמו: בריאות, חינוך, קניה ומכירה.
4. הייתה עזרה הדדית, כשחבר חלה או היה במילואים, החברים סייעו לו במשק.

תרומתו: יצירת רצף התיישבותי, חיזוק הבסיס הכלכלי של היישוב והרחבת מסגרת היישוב.

עליית יהודי המזרח

בעלייה שלישית הגיעו יהודים מתימן², כורדיסטאן, עיראק וצפון אפריקה.

עליית יהודי תימן

הגורמים לעליית יהודי תימן:

- המצור על צנעא ב-1918 הגביר את מצוקת היהודים נוכח מעשה האיבה של התימנים.
- התחזקות הציפיות המשיחיות בעקבות הצהרת בלפור והתמוטטות השלטון העות'מאני.
- דברי עידוד שנשלחו מיהודי תימן שבא"י לקחת חלק בבניין הארץ.

הישגים של העולים מתימן

- הקמת נציגות תימנית בתמיכת ההסתדרות.
- הקמת יישובים, כפר מרמורק ליד רחובות וטירת שלום ליד נס ציונה.

עליית יהודים נוספים

היהודים שעלו **מכורדיסטאן**, היוו חלק נכבד מעליית יהודי המזרח. הם לא נקלטו במושבות והקימו שכונות משלהם מחוץ לחומה. הם העדיפו עבודת סבלות. **מעיראק** נמשכה העלייה כל שנות ה-20 למרות חוסר גיבוי של המוסדות הציוניים. **מצפון אפריקה** העלייה הייתה מועטת ביותר. רבים מהם חזרו לארצות מוצאם עקב קשיי פרנסה.

משבר העלייה השלישית

העלייה השלישית הסתיימה במשבר כלכלי חמור. לכך היו מספר גורמים:

1. הפסקת העבודות הציבוריות ע"י שלטון המנדט.
2. צמצום התקציב הציוני (בגלל שלא הצליחו לגייס מספיק כספים)
3. העובדה שהעולים לא יכלו להביא עמם הון.

חשיבותה ותרומתה של העלייה השלישית (הישגים)

- הקמת הסתדרות העובדים, דאגה לפועל העברי- חיזוק וגיבוש מעמד הפועלים כמימוש של ערכי הסוציאליזם, עזרה בקליטת עלייה ובכיבוש העבודה כהגשמה על ערך החלוציות והעבודה.
- רכישת אדמות בעמק יזרעאל, אשר הופך למקום מיושב ופורח. בכך הם נאחזו בקרקע הלאום ויצרו מקומות עבודה חדשים כביטוי לערכים של עבודה וחלוציות.
- הקמת מפעלים תעשייתיים כגון נשר ושמך- הרחבת ענפי העבודה במשק.
- גדוד העבודה, סלילת כבישים ועבודות ציבוריות – חברה עובדת המממשת את ערכי העבודה שיתופית וחלוציות.
- הקמת צורות התיישבות חדשות על בסיס סוציאליסטי כמו: הקיבוץ, המושב. בכך יש מימוש ערכים של עבודה שיתופית ושוויון (סוציאליזם)
- מבחינה דמוגרפית גדל מספר היהודים מ-8% ל-12% מכלל האוכלוסייה.
- בעלייה זו מגיעים חלוצים דתיים אשר ממשים את רעיון תורה ועבודה.

² אם בסוף מלחמת העולם הראשונה היו בא"י כ-4500 מיוצאי תימן, הרי שערב מלחמת העולם השנייה היו בארץ כ-28000.

- הוצאת התנועה הציונית מקיפאונה ע"י מפעל חלוצי.
- הניחה את היסודות לארגון "ההגנה".

הפריסה הגיאוגרפית של העלייה השלישית

אנשי העלייה השלישית הקימו יישובים, רובם בעמק יזרעאל ומעטים בשרון ובאזור ירושלים.
בעמק יזרעאל: נהלל, גניגר, תל-עדשים, בלפוריה, מזרע, עין חרוד, תל יוסף, כפר יחזקאל, חפציבה, בית אלפא.

בשרון: רעננה, רמת גן

בשרון הצפוני: בנימינה

באזור ירושלים: עטרות.

הפועל המזרחי עמודים 55-64

רקע להקמת הפועל מזרחי

בשנים 1919-1923 בזמן העלייה השלישית החלוצית עולים לא"י צעירים דתיים (מספר העולים הדתיים קטן בהרבה ביחס לעולים שאינם שומרי תורה ומצוות) ייחודם הוא ברעיון של תורה ועבודה. הם טיפחו את בשורת הגאולה הלאומית ואת ההתחדשות הדתית בארץ ישראל, התחדשות שבה ניתן מעמד בכורה לעשייה הכרוכה בבניין הבית הלאומי. הם ביקשו לקחת חלק בגאולה הלאומית על רקע התערערות הסדר היהודי המסורתי של הגולה. תפיסה זו באה לידי ביטוי בקול הקורא שפרסם הפועל מזרחי עם ייסודו. מייסדיו ומנהיגיו של הפועל מזרחי היו ממוצא חסידי.

מטרות החלוצים הדתיים

- שלילת אורח החיים הגלותי הרחוק מערכי עבודה ויצירה ושאיפה לבנות חברה חדשה בא"י המושתת על מערכת ערכים חדשה.
- יצירת העובד הדתי כלומר יצרת טיפוס יהודי חדש החי מיגיע כפיו ובעיקר מעבודת אדמה ובונה את הארץ.

הגורמים להקמת הפועל מזרחי

עם עלייתם ארצה לא מוצאים החלוצים הדתיים גוף או ארגון אשר יבטא את השקפת עולמם מהסיבות הבאות:

1. המזרחי- הייתה סיעה דתית בתנועה הציונית, אך השקפת עולמה הכלכלית ליברלית (בורגנית) עמדה בסתירה להשקפת עולמם של החלוצים הדתיים. היא כמעט ולא התייחסה לבעיות מעמד הפועלים ואידיאל כיבוש העבודה היה רחוק ממנה.
2. הסתדרות העובדים- מבחינת השקפת עולם כלכלית היא הייתה זהה להשקפתם הסוציאליסטית, אך היא התנכרה לכל מה שקשור לחיי דת ומסורת ולכן הפועל הדתי לא יכול למצוא את מקומו.
3. איכרי המושבות אנשי העלייה הראשונה- הם היו דתיים אמנם אך לא הדגישו את ערך העבודה העברית שהייתה מאוד חשובה לחלוץ הדתי.

מטרות התנועה:

- השאיפה להקים ארגון עצמאי שימזג בתוכו את היסוד הדתי לאומי עם הרעיון הסוציאליסטי במסגרת החיים המתחדשים בא"י (שילוב חיי עבודה עם תורה).

- לתת מענה לצרכים המיוחדים של הפועל הדתי למשל: מקומות עבודה מתאימים, מטבחים כשרים, שלא היו אפשריים במסגרת גדוד העבודה או ההסתדרות. יש לציין שהחלוצים החילוניים התייחסו בזלזול לחלוץ הדתי אשר הביאה אותו לתחושה של ניכור ובדידות.
- חיזוק הרגש הדתי בין הפועלים והחלוצים הדתיים.

קשיים ייחודיים של הצעירים הדתיים:

- ההסתדרות שהייתה מסגרת קליטה חברתית ותרבותית לא יכלה להעניק להם שירותים דתיים, והאוירה החילונית המובהקת דחתה רבים מהם.
- מסגרת הקליטה של המזרחי הייתה רופפת וגם לא תמכה בהשקפתם. (התנגדות לסוציאליזם של החלוצים הדתיים)
- מושבות העלייה הראשונה התאימו מבחינה דתית, אך הייתה חסרה בהם אידיאולוגיה סוציאליסטית ועבודה עברית.

התמודדות הצעירים הדתיים

- הקמת ארגון הפועל מזרחי שענה הן על הצרכים הדתיים והן על הצרכים הסוציאליסטיים.
- התארגנות להתיישבות יהודית שיתופית, מושב וקיבוץ.

אידיאולוגיה של הפועל מזרחי- רעיון תורה ועבודה ומימוש

רעיון תורה ועבודה

- רעיון תורה ועבודה שאף להגשים שני ערכים מרכזיים:
- מצד אחד** השאיפה לבנות חברה חדשה על יסודות המוסר והצדק הסוציאלי של תורת ישראל
- ומצד שני** שותפות במלאכת בניין א"י על יסוד חלוצי. לשם הגשמת מטרה זו **נקבעו רעיונותיו ועדין של הפועל מזרחי** אשר הביאו למימוש רעיון תורה ועבודה. "קדש חייך בתורה וטהרם בעבודה"
- **עבודה גופנית** - בהתאם לסדרי חברה עתיקים של עם ישראל כמתואר בתורה ובנביאים. מוסריות אנושית נשמרת רק ביגיע כפיים, בייחוד בעבודת אדמה. חיים של מסחר ותיווך ללא עבודת כפיים מהווים גורם לתאוות בצע ההורסת את נפש האדם.
 - **שילוב תורה ועבודה** - לאור דמויות תנאים ואמוראים אשר הגשימו את רעיון תורה ועבודה.
 - **גאולת הארץ** - מחזירה את השכינה. חברה החיה על יגיע כפיה יכולה לעבוד את ה' בדרך הטובה ביותר.
 - **צדק חברתי** - מצוות סוציאליות בתורה. התנועה שואפת לבנות חברה על בסיס שוויון וצדק חברתי בהתבסס על עבודה עברית.
 - **שוויון חברתי וכלכלי** - הכול קניינו של הקב"ה "אתה ושלך שלו". הגנה על העובדים- הטבת מצב העובדים ע"י יצירת תנאי עבודה הוגנים ע"י יסודותיה המוסריים של תורת ישראל.
 - **חיי מופת טהורים** - בדומה לאבות האומה.

מימושו של רעיון תורה ועבודה-התיישבות על בסיס שיתופי

האידיאולוגיה שהביאה להקמת התיישבות על בסיס שיתופי :

אנשי הפועל מזרחי דגלו בהתיישבות חקלאית שיתופית (לכן הקימו מושבים וקיבוצים), מאחר וראו בו ביטוי לרעיונותיהם :

- עבודת אדמה כערך יהודי שיבה לחיים יהודים קדומים, "חיים טהורים" המבוססים על צדק חברתי.
- שילוב בין תורה לעבודה. מבוסס על המקורות "יגיע כפיך כי תאכל..". עבודה חקלאית מביאה לשותפות ומחנכת לחיים חברתיים ברוח התורה : שילוב תורה ועבודה היא שיבה לדרך אבותינו.
- הגשמת הסוציאליזם כערך יהודי . כבני עלייה שלישית הם נטו לחלוציות ולעקרונות של צדק סוציאלי.
- הגשמת חיים יהודיים קהילתיים.
- "המרד הקדוש" מרד באורח החיים בגולה.

מימוש רעיון תורה ועבודה-ההתיישבות על בסיס שיתופי בעליות רביעית וחמישית

בניגוד להתיישבות הכללית בה הקמת הקיבוץ הראשון (דגניה) קדם למושב הראשון (נהלל) בהתיישבות הדתית סדר הדברים היה הפוך. מדוע?

1. למושב יש **מצד אחד** את היתרונות של חברה שיתופית (שיווק) אך **מצד שני** הוא אינו מגביל את חופש הפרט (מאפשר חיי משפחה שלמים דבר מרכזי מאוד ביהדות מאפשר ספונטאניות) כמו הקיבוץ.
2. החלוצים הדתיים שהגיעו ממזרח אירופה הסתייגו מהסוציאליזם (הוא נתפס כמהפכני ואנטי דתי) ולכן העדיפו את המושב השיתופי שנתפס כביטוי פחות מובהק של הסוציאליזם מאשר הקיבוץ.

I. מושב עובדים

עד 1935 הקים הפועל מזרחי רק מושבי עובדים. מושב עובדים ראשון קם **בשדה יעקב** -1927 (עלייה רביעית). עד סוף שנות השלושים הוקמו ע"י הפועל מזרחי המושבים : כפר פינס, כפר אברהם, כפר הרואה, אלישיב, וכפר יעבץ.

II. קיבוץ

הבסיס להקמת הקיבוץ בא מקבוצת רודגס (מגרמניה) ושח"ל מרחובות. יהודים שנולדו והתחנכו במערב אירופה. הקיבוץ הראשון שהוקם הוא טירת צבי ב 1936 במסגרת חומה ומגדל. יש לציין שהעיקרון ההתיישבותי שאפיין את הקיבוץ הדתי היה שמירה על גושי התיישבות.

מדוע הקיבוץ הדתי קם כל כך מאוחר ?

הסיבה המרכזית היא החשש של צעירים שהתחנכו במזרח אירופה בחצרות חסידיות ממסגרת שמבטאת בצורה מאוד ברורה רעיונות סוציאליסטים אשר נתפסו מהפכנים ואנטי דתיים ולכן ראשיתו ביהודים מגרמניה.

נימוקים בעד הקיבוץ-הקיבוץ מממש ארבעה אידיאלים :

- תיקון הפרט- את הדרך לתיקונו של הפרט יש למצוא דווקא ב"כלל" שבצורה הקיבוצית.
- בקיבוץ יש לכל פרט הזדמנות לממש את עצמו בחייו הרוחניים ולמצוא את הדרך לגאולה אישית.
- הגשמה סוציאלית-מימוש ערכי השוויון והצדק הסוציאלי.

- חלוציות לאומית-הקבוצה המלוכדת לוקחת את המשימות הלאומיות השונות במישור הצבאי, הכלכלי חברתי והתרבותי בבניית הבית הלאומי.
- יצירת ציבור דתי-דווקא במסגרת חברתית קולקטיבית ניתן לשמור ולקיים את ערכי הדת, זאת משום ששמירת הדת מצריכה מסגרות חינוכיות וחברתיות קולקטיביות.

כיצד מושב העובדים והקיבוץ מממשים את האידיאולוגיה של הפועל מזרחי?

- חברי "הפועל מזרחי" נטו לתפיסה סוציאליסטית וראו בחיי השיתוף אפשרות של מימוש הרעיון של שוויון צדק ועזרה הדדית ברוח התורה.
- מושב העובדים והקיבוץ היו מבוססים על עבודת אדמה שהיא שיבה אל מקור היהדות שילוב של "תורה ועבודה".
- חברה החיה על יגיע כפיה יכולה לעבוד את ה' בדרך הטובה ביותר.

מנהיגי הפועל מזרחי

הרב שמואל חיים לנדאו - שח"ל

חי בשנים 1892-1928. בצעירותו קיבל חינוך תורני חסידי. ממייסדי תורה ועבודה בפולין, בשנת 1925 נבחר הרב לנדאו להנהלת תורה ועבודה העולמית וב-1926 עלה לא"י והתיישב בירושלים. בהתייחסו לחלוצים שהיו רחוקים מקיום מצוות הוא התפעל ממסירות הנפש שלהם והעריך את תרומתו של ציבור זה לבניין הארץ.

משנתו

הוא טבע את המושג המרד הקדוש, מושג אשר הפך לשם נרדף למהפכה שיצרה תנועת העבודה הדתית בא"י ופיתח תודעה חלופית.

המרד הקדוש-

המושג מרד קדוש, הוא מרד נגד הסדר החברתי כלכלי שאפיין את חיי היהודים בגולה אשר היה עיוות של ערכי התורה. בגולה טופחו מקצועות שאינם יצרניים כגון: מסחר, עסקי כספים וזלזול בעמל כפיים. המרד דוגל בהקמת סדר חברתי חדש בא"י על פי הרוח המקורית של התורה, יצירת אדם דתי חדש, חברה עובדת המתאפיינת בעבודת כפיים ובעבודת אדמה. העבודה הופכת את חיי האדם לבריאים. יצרנות ועבודת כפיים הכרחיים במימוש של האדם ובגאולתו. שילוב הערכים "תורה ועבודה".

הוא תמך אמנם בתפיסה הרואה בעבודת הכפיים צדק חברתי וחשיבות מוסרית, אולם ראה בה פן נוסף, המושג עבודה קיבל משמעות לאומית.

העבודה משקפת תחייה לאומית והיא תביא לבניין מחודש של האומה על יסודות בריאים.

מכאן ששני המרכיבים של לאומיות יהודית, תורה ועבודה, משתלבים לכדי תמונה אחת ברורה של חיי העם היהודי בארצו המתחדשת: הגשמה מלאה של התורה בחיים יצרניים המבוססים על עבודת כפיים.

המרד כונה "קדוש" משום שחברה המושתתת על עבודת כפיים ועבודת אדמה נתפסה כערך דתי וכחיות אלוהית: "חיי העבודה הם לא רק אמצעי לתורה אלא תורה ממש, רוח התורה בהתגשמותו"

תרומת המחנה הדתי לבניין הארץ

- ◆ הוקמה תנועת נוער דתית בני עקיבא שתרמה לגיבוש ערכים לאומיים דתיים וחלוציים בקרב הנוער הדתי (פועל מזרחי).
- ◆ הקמת מושבים, וקיבוצים דתיים אשר נטלו חלק בבניין ויישוב הארץ (פועל מזרחי)
- ◆ גידול בייצוג הדתיים באסיפת הנבחרים (מזרחי ופועל מזרחי)
- ◆ פיתוח מערכת חינוך דתית, ביי"ס תחכמוני, ישיבת כפר הראה. כל בתי הספר הדתיים השתייכו לזרם החינוך הדתי של המזרחי (מזרחי)

שאלות מבחינות בגרות

1. התיישבות יהודים בשנות ה-20 וה-30 של המאה ה-20
א. הצג צורת התיישבות חקלאית שהוקמה בשנים האלה, והסבר כיצד היא מבטאת את האידיאולוגיה של המתישבים.
ב. הסבר כיצד האידיאולוגיה של אנשי ההתיישבות הדתית משלבת בין הרעיונות של המחנה הפועלי לבין ערכים דתיים.
2. הסבר את המחאה שביטא "המרד הקדוש" כלפי חיי היהודים בגולה, והסבר מדוע כונה המרד "קדוש".
3. העבודה הייתה ערך ייסוד של רבים מהעולים בעליה שלישית. גם של החילוניים וגם של הדתיים. כיצד הדבר בא לידי ביטוי ב"גדוד העבודה" ומהי משמעות העבודה על פי המרד הקדוש.
4. התיישבות יהודים בשנות ה-20 וה-30 של המאה ה-20
5. הצג צורת התיישבות חקלאית שהוקמה בשנים האלה, והסבר כיצד היא מבטאת את האידיאולוגיה של המתישבים.
- הסבר כיצד האידיאולוגיה של אנשי ההתיישבות הדתית משלבת בין הרעיונות של המחנה הפועלי לבין ערכים דתיים.
6. קרא את הציטוט שלפניך, וענה על השאלה שאחריך.
"מצד אחד הוא (הפועל הדתי) מצא רק חיים דתיים הרחוקים מחיי עבודה ויצירה, ומצד שני חיי עבודה ויצירה הרחוקים מחיים יהודתיים. (הקול הקורא של מייסדי הפועל מזרחי)"
על אילו שתי קבוצות ביישוב מדבר הציטוט, ומה היה הקושי של הפועל הדתי במפגש עם קבוצות אלה?
7. אנשי הפועל מזרחי
כיצד ממשו אנשי "הפועל מזרחי את האידיאולוגיה שלהם במושב העובדים ובקיבוץ? בתשובתך הבא שני הסברים.
8. היישוב בארץ בין שתי מלחמות עולם
הצג את ההתפתחות שחלה במחנה הדתי בא"י בשנות העשרים של המאה העשרים והסבר מה גרם להתפתחות זו.
10. "אנו שואפים לשוב אל החיים העבריים הקדמונים..." הסבר כיצד הרעיון שבמובאה זו בא לידי ביטוי באידיאולוגיה של הפועל מזרחי.
11. אנשי הפועל מזרחי ראו בהתיישבות החקלאית בא"י ביטוי לרעיונותיהם. הסבר כיצד?
12. הסבר מדוע דגלו אנשי הפועל מזרחי בהתיישבות שיתופית, ומדוע הם העדיפו בשנות ה-20 את מושב העובדים על פני הקיבוץ.

ההתעוררות הלאומית של הערבים בארץ ישראל וגורמיה - עמ' 73-78

הגורמים להתגבשות הלאומיות הערבית הפלשתינאית בשנות ה-20

- התסיסות הלאומיות בארצות השכנות (סוריה, לבנון)
- ועידת סאן רמו אשר שמה קץ לרעיון סוריה הגדולה.
- במהלך מלחמת העולם הראשונה החל קומץ משכילים בני הדור הצעיר לראות עצמם כבעלי זהות **ערבית-סורית** ולפתח אגודות תרבותיות שהנושא המשותף לכולם היה להיות חלק מרעיון סוריה הגדולה.
- כבר ב-1920 החל החלום לשקוע במהירות. לכך מספר סיבות: אישור המנדט הבריטי בא"י וסילוקו של פייסל מסוריה ע"י הצרפתים. מעתה החל פיצול בלאומיות הפלשתינית כאשר נקודת הכובד של המאבק הופנתה כלפי הציונות והצהרת בלפור. הפיצול והעוינות מבפנים פגמו בהתגבשותה של הלאומיות הפלשתינאית.
- הגעתם של עולים יהודים רבים אשר נתפסה כאיום על ההרכב הדמוגרפי.
- הצהרת בלפור וטופס המנדט אשר הבטיחו בית לאומי ליהודים, ולערבים הבטיחה זכויות אזרחיות ודתיות בלבד כמיעוט בארץ.
- הקמת המועצה המוסלמית העליונה.
- התגברות ההסתה מצד גורמים כגון: הוועד הפועל הערבי.
- התגברות ההשפעה של המופתי חאגי אמין אל חוסיני אשר הכניס מימד דתי לסכסוך ובכך העצים אותו.
- אי הענות של הבריטים לתביעות הערבים לסגת מהצהרת בלפור, למנוע עלייה והתיישבות יהודית.

טיעוני הערבים להצדקת המאבק נגד הקמת הבית הלאומי בא"י

- רוב התושבים בא"י הם ערבים ולכן להם הזכות על הארץ.
- ארץ אחת לא יכולה להכיל שתי תנועות לאומיות שונות.
- רוב הקרקעות בארץ שייכות לערבים.
- לערבים יש רציפות היסטורית ממושכת יותר בא"י הן מבחינת הישיבה בארץ והן מבחינת השליטה עליה.
- הערבים תבעו זכויות על א"י בהתבסס על הצהרות שונות של המעצמות (הצהרת וילסון, אגרת מקמהון).
- מכתבי מקמהון נחשבים כחוזה כיוון שקדמו להצהרת בלפור ולהצהרה תוקף חוקי.
- היהודים הם דת ולא אומה.
- רעיון סוריה הגדולה יפגע.
- התיישבות יהודית בא"י תקפח את פרנסתו של הפועל הערבי.
- א"י קדושה לאסלאם.

הפעילות במסגרת המאבק נגד הקמת הבית הלאומי

- הקמת גופים שונים ששימשו מרכזי הסתי נגד הציונות: אגודות מוסלמיות נוצריות, "הוועד הפועל הערבי

- הפלסטינאי, "המועצה המוסלמית העליונה".
- כינוסי מחאה : כינוס הוועידה הראשונה הכללית של ערביי פלסטין, כינוסים של אגודות מוסלמיות נוצריות.
- כתבות בעיתונות שיצאו נגד הפעילות הציונית.
- משלחות נכבדים שנשלחו כדי להשפיע על הבריטים.
- הפגנות ומהומות.
- מאורעות דמים (תר"פ-תרפ"א, תרפ"ט, תרצ"ו-תרצ"ט)

שאלות מבחינות בגרות

1. ציין והסבר שני סיבות להתפתחות הלאומיות הערבית הפלשתינית בשנות ה-20.
2. יחסי ערבים-יהודים-בריטיים בשנות העשרים והשלושים.
הצג שלושה גורמים להתגבשות הלאומיות הערבית-פלשתינאית בשנות העשרים.

מאורעות תרפ"ט ומדיניות בריטניה בעקבותיהם- עמ' 93-87

מאורעות תרפ"ט

גורמי המאורעות

- **התחזקות התנועה הלאומית הערבית בראשות חאג' אמין אל חוסייני**- המופתי של ירושלים (פיקח על ה"ווקף"- רכוש שהוקדש למטרות דתיות, אחראי על מינוי שופטים ודיינים מוסלמים), שיתף פעולה עם "הועד הערבי העליון" נגד הציונות וגרם לתסיסה דתית בקרב המוסלמים נגד היהודים לשם חיזוק מעמדו כ"מופתי". הוא הכניס מימד דתי לסכסוך, פרט לממד הלאומי הקיים. הוא הפך את המקומות המקודשים לאיסלאם ואת ירושלים ללב הסכסוך והצליח לשכנע את העולם הערבי באמיתות טענותיו.
- **עליות**- עליית אלפי יהודים בעליות שלישית ורביעית הגבירה את חששם של הערבים מפני השתלטות יהודית על הארץ שהיוותה איום דמוגרפי וטריטוריאלי.
- **מדיניותו הפרו-ערבית של ג'ון צ'נסלור הנציב הבריטי השלישי בארץ**- הרואה את האינטרסים של של בריטניה בעולם הערבי. הנציב והפקידות הגבוהה שהו בחופשה בבריטניה במצב של חולשה ביטחונית.
- **סכסוך הכותל**- עוד בתקופה העות'מאנית התנגדו הערבים לכך שיהודים ישימו מחיצות וספסלים בכותל ביוה"כ אך הסתפקו במחאות בלבד. המועצה המוסלמית העליונה החליטה לאסור על היהודים להביא ספסלים לכותל והחלה בהפצת תעמולה בדבר סכנת השתלטות היהודים על קודשי האסלאם. סבלנותם של חוגים רבים בשוב פקעה, ביטוי לכך בתשעה באב תרפ"ח כאשר מאות צעירי רביזיוניסטים יצאו אל הכותל שם הניפו דגלים וקראו : "הכותל כותלנו-בוז לממשלה". הסכסוך פרץ מחדש בערב יוה"כ תרפ"ט. היהודים הביאו ספסלים והקימו מחיצה. הבריטים הסירו את המחיצה, היהודים רגזו, הערבים החלו בהסתה על כוונה יהודית להשתלט על הר הבית.

התפתחות האירועים

ההסתה הערבית עלתה על גל ההסתה הדתית וזו הולידה התפרצות בחודש אב תרפ"ט. הפלאחים הערבים מיהודה ושומרון נקראו לעלות לירושלים ולהגן על המסגדים. באותו יום פרצו המאורעות, המון ערבי פרץ מהעיר

העתיקה לעבר שער שכם ושער יפו וניסה לפרוץ גם לעיר החדשה ללא הצלחה. (ארגון ההגנה מנע זאת). המהומות התפשטו לאזורים אחרים של הארץ. ראשונה הייתה חברון, בה נרצחו 60 יהודים, עשרות בתים נשרפו ונבזזו, והקהילה היהודית עזבה את העיר. גם בצפת נערך טבח אך העיר לא ננטשה. האירועים התפשטו גם לעבר מוצא, חולדה, הר טוב ובאר טוביה, בגליל הותקפו יסוד המעלה ומשמר הירדן ואף קיבוצי העמק. במאורעות אלה נהרגו 133 יהודים ונפצעו יותר מ-300. רוב הקרבנות היו בני "היישוב הישן", כמחציתם נהרגו בחברון. רכוש יהודי רב ירד לטמיון.

התינוק שלמה סלונים

המייחד את מאורעות תרפ"ט

- היקפם הגדול של המאורעות, בכל הארץ.
- האופי הדתי של המאורעות שהתווסף לממד הלאומי (הצלת המסגדים).
- מספרם הרב של המשתתפים.

תוצאות המאורעות

תוצאות (השלכות) מבחינת הערבים:

- חיזוק מעמדו של המופתי כמנהיג מוכר בקרב ערביי ישראל ולאישיות מוסלמית בינלאומית.
- התנועה הלאומית הפלשתינית גדלה והופכת לתנועה עממית רחבה ואפקטיבית להתפתחותה של תנועה אנטי ציונית בקרב ערביי ישראל, בעלת הנהגה מאוחדת, קיצונית ורבת השפעה.
- הקצנה בעמדות התנועה הלאומית הפלשתינית, אשר תוביל מאוחר יותר למרד הערבי (שימוש באלימות אשר יוביל להשגת יעדים פוליטיים).
- שאלת א"י הופכת לכלל ערבית- תמיכת מדינות ערב בערביי ישראל גוברת.

תוצאות (השלכות) על היישוב:

- התיישבות-ההתיישבות היהודית מצטמצמת, סוף היישוב היהודי בחברון, אזור יהודה ושומרון נעזבים.
- מדיניות-היחסים הטובים עם בריטניה מתערערים, תחושת אי אמון ברצונה של בריטניה לממש את הצהרת בלפור.
- נטישת ערים מעורבות ומעבר לערים יהודיות לדוג' יהודי יפו עוברים לת"א, יהודי חברון לירושלים ויהודי ירושלים מתרכזים בשכונות יותר יהודיות.
- המאורעות משפיעים על ארגון ההגנה בשלושה משורים:

1. היישוב מודע לצורך בהגנה, מאחר ולא ניתן לסמוך על בריטניה ולכן הוא מרבה ברכישת נשק-ביטחוני. בכול ישוב פועלים להקים ביצורים חזקים, ולהבטיח את דרכי התחבורה בין היישובים.
2. ארגון ההגנה הופך לעממי וקולט חברים רבים.
3. פילוג בארגון ההגנה, בגלל התנגדות למדיניות ההבלגה של ההגנה כלפי הערבים, לאחר מאורעות תרפ"ט ובזמן מאורעות תרצ"ו והקמת ארגון ב'.

מדיניות בריטניה

הבריטים פרסמו בעקבות המאורעות את "הספר הלבן השני" על סמך מסקנות ועדות החקירה- "ועדת שאו" ו"ועדת סימפסון".

הספר הלבן השני (פספילד 1930)

הרקע לפרסום הספר הלבן :

- מאורעות תרפ"ט הביאו לשינוי במדיניות הבריטית : סטייה מהצהרת בלפור ופיוס הערבים.
- המלצות ועידת שאו- יש לצמצם את ההתיישבות והעלייה בהתאם ליכולת הקליטה הכלכלית. המלצות ועדת סימפסון, אין יותר להעביר קרקעות ליהודים.

תוכנו של הספר הלבן השני (1930)

- ◆ **למנדט יש התחייבות כפולה :** מצד אחד כלפי היהודים ומצד שני כלפי האוכלוסייה הערבית (זה סותר את הצהרת בלפור, טופס המנדט והספר הלבן הראשון). בריטניה שואפת להסתלק מהתחייבותה ל"הצהרת בלפור".
- ◆ יש להקים **מועצה מחוקקת**, אשר תשקף את מבנה האוכלוסייה בארץ. יש כאן ניסיון להנציח את הרוב הערבי, רוב חברי המועצה יהיו ערבים.
- ◆ אם **עליית היהודים** גורמת לנישול הערבים מפרנסתם, יש להגביל או להפסיק את העלייה, עד שמחוסרי העבודה הערבים ימצאו עבודה. מכסת העלייה תקבע בהתאם לחששות הציבור הערבי.
- ◆ **מכירת קרקעות** תורשה רק אם לא תפגענה תוכניות ממשלת המנדט. כלומר ההתיישבות היהודית תתאפשר, רק על קרקעות שנמצאות כבר בידי יהודים. לא נותרו אדמות פנויות שאפשר למוסרן לעולים למטרות התיישבות חקלאית (הקפאת הבית הלאומי).

בספר הלבן השני יש נסיגה מהצהרת בלפור והכרה בצדקת טענות הערבים. הוא נועד להקפא את היישוב היהודי בארץ ע"י הפסקת גידולו הן בנפש והן בקרקעות, ולהשאירו תלוי בחסדי השלטון הבריטי. למעשה **הספר הלבן מהווה המשך למדיניות הנסיגה הבריטית מהצהרת בלפור.**

התגובות לספר הלבן השני

- הערבים-** ראו בו ניצחון, סופו של הבית הלאומי היהודי (המבוסס על עלייה והתיישבות).
- התנועה הציונית והיישוב בא"י-** תגובה חריפה וסערה פוליטית. ד"ר ויצמן התפטר מנשיאות "ההסתדרות הציונית" ו"הסוכנות היהודית".
- בריטים-** גורמים בריטים שונים התנגדו הם ראו בו מסמך הסותר התחייבויות בינלאומיות שבריטניה לקחה על עצמה.
- כתגובה להתפטרותו של וייצמן וכמחווה, שלח ראש ממשלת בריטניה מקדונלד איגרת לחיים ויצמן, שמטרתה לפייס את וייצמן ולתקן את הרושם השלישי שהותיר "הספר הלבן השני".

אגרת מקדונלד (1931)

מסמך רשמי אשר הוקרא בבית הנבחרים הבריטי והודפס ברשומות (השלטון הבריטי לא יכל לבטל את הספר הלבן ולכן אגרת זו הייתה פרשנות לספר הלבן) :

◆ מדיניות בריטניה תישאר נאמנה לעקרונות המנדט.

◆ העלייה ומכירת הקרקעות לא יפסקו.

אגרת זו מבטאת את הנסיגה מהספר הלבן של פאספילד.

מבחינת היהודים אגרת זו אפשרה המשך שיתוף הפעולה עם הבריטים ואילו הערבים ראו בה אסון, גזלת הניצחון של הספר הלבן השני, היהודים הכתיבו לבריטים מה יהיה.

שאלות מבחינות בגרות

1. כתוב השפעה אחת של מאורעות תרפ"ט על היישוב היהודי, והשפעה אחת של מאורעות אלה על הערבים.

2. מאורעות תרפ"ט

א. הצג שני גורמים למאורעות תרפ"ט

ב. הסבר כיצד השפיעו מאורעות תרפ"ט על התפיסה הביטחונית של היישוב היהודי בארץ.

3. מדיניות בריטניה בא"י בשנים 1920-1930

בשנות העשרים נקטה בריטניה בא"י מדיניות שניסתה לסייע להגשמת השאיפות הלאומיות של היהודים מצד אחד ולשמור על זכויות האוכלוסיה הערבית מן הצד האחר.

ציין שתי פעולות של הרברט סמואל, אחת הנוגעת ליהודים ואחת הנוגעת לערבים המשקפות מדיניות זו. הצג החלטה אחת מהספר הלבן של פספילד (1930) והסבר במה היא מבטאת שינוי במדיניות בריטניה כלפי היהודים לעומת מדיניותה בשנות ה-20.

4. מה היה הרקע לפרסומו של הספר הלבן של פספילד (השני) ומדוע ברטניה נסוגה ממנו?

מאורעות תרצ"ו- תרצ"ט (1936-1939) מדיניות בריטניה**בעקבותיהם ותגובת היישוב- עמ' 94-106****הקדמה**

בראשית שנות השלושים החלו לצוץ כנופיות טרור ערביות שמטרתן להטיל פחד על היישוב היהודי ולשבש את חייו. הטרור הערבי ינק ממספר מקורות : תחושת הניצחון בעקבות מאורעות תרפ"ט, תסכול מאגרת מקדונלד והקצנה דתית לאומית. טרור זה פעל בשנים : 1932-1935. במאורעות אלה נרצחו מעל חמש מאות יהודים.

את מאורעות 1936-1939 ניתן לחלק לשתי תקופות עיקריות :

שלב א'- אפריל- אוקטובר 1936.

שלב ב'- מנובמבר 1937 ועד מאי 1939.

הגורמים למאורעות תרצ"ו- תרצ"ט (1936-1939)**גורמים מקומיים :**

1. התחזקות הלאומיות במחנה הפלסטיני-הקצנה במחנה הפלשתיני שנבעה :

א. מהתחזקות מעמד המופתי חאגי' אמין אל חוסייני שהגביר את ההסתה נגד הציונות ונגד היהודים במקביל לירידת כוחם של המתונים.

ב. **הקמת מפלגת האיסתקלל** (העצמאות) שדרשה הפסקת בעלייה היהודית, הפסקת מכירת קרקעות והקמת מדינה ערבית.

ג. **ההסתה בעיתונות הערבית הלאומנית** - במיוחד העיתון פלשתין אשר הסית נגד היהודים.

ד. **חיזוק הסולידאריות** – בין ארצות ערב לבין ערביי א"י סביב עניין הצלת המקומות הקדושים לאסלאם.

2. **העלייה החמישית והתבססות היישוב** - העליות הקודמות ובמיוחד עלייה חמישית (1935) הגבירו את חששם של הערבים מהסיבות הבאות :

א. גידול דמוגרפי משמעותי - לאחר עלייה חמישית היהודים מהווים כשליש מהאוכלוסייה.

ב. התעצמות כלכלית, עירונית כפרית ועבודה עברית.

ג. התבססות המוסדות העצמאיים, שרבים ראו בהם את מוסדות המדינה שבדרך.

ד. רכישת קרקעות וקניית הקרקעות נתפסה כגזלת הקרקע מידי הפלח הערבי.

3. **ערעור היחסים בין הערבים לבין הבריטים** אשר נבע ממספר סיבות :

א. הבריטים דוחים את דרישת הערבים להקמת מועצה מחוקקת (1936) שמובטח בה רוב ערבי. עובדה זו חיזקה את ידי הקיצוניים במחנה הערבי שקראו לפתוח במהומות ובמרי אזרחי.

ב. פרסום אגרת מקדונלד.

ג. מדיניות בריטניה אשר אפשרה עלייה והתיישבות יהודית רחבה.

גורמים בינלאומיים - מאורעות באירופה ובמזרח התיכון:

1. חולשת המשטרים הדמוקרטים וחבר הלאומים והתחזקות המדיניות התוקפנית (איטליה וגרמניה) השפיעו על התפיסה שאפשר להגיע להישגים מדיניים באמצעות כוח. השפעת התעמולה הנאצית ופלישת גרמניה לאוסטריה בניגוד להסכם ורסאי.

מסקנת הערבים: אין משמעות לחוזים ולכן אין משמעות גם למנדט.

2. מדינות ערביות באזור מגיעות לעצמאות או לקראת עצמאות : בעיראק בוטל המנדט, במצרים בריטניה מתחייבת ב-1936 להוציא את צבאה ממצרים (פרט לתעלה), לסוריה ולבנון הובטחה ע"י צרפת עצמאות תוך שלוש שנים (עצמאות זו הושגה לאחר מאבקים).

3. ירידה במעמדה הבינלאומי של בריטניה. (תהליך הזה -קולוניזציה) חולשת בריטניה במלחמת איטליה בחבש, הערבים קיוו שכך יהיה גם בארץ.

התפתחות האירועים

את האירועים ניתן לחלק לשני שלבים. שלב ראשון בחודשים אפריל-נובמבר 1936 והשני נובמבר 1937 עד מאי 1939. יש כאן ניצול הטרור והאלימות להשיג הישגים פוליטיים.

המאורעות שלב א' - (אפריל- נובמבר 1936)**I הטרור הערבי**

בעקבות מאורעות תרפ"ט חיזק היישוב את יכולת ההגנה שלו הלך והתבצר. הוא הקשה על הערבים להתנפל פנים מול פנים, יהודים נפלו בעיקר ממארב.

הטרור הערבי כלל אלימות פיזית ביהודים, רצח, פגיעה ברכוש יהודי, עקירת מטעים שריפת כרמים ויערות שרפת עצים ושדות תבואה. פגיעה ביישובים, בשכונות בצומתי תחבורה (שיתוק הקשר בין היישובים), פגיעה במסילות ברזל ופיצוץ גשרים. את האירועים האלה הובילו הכנופיות.

II השביתה הכללית-פוליטי

במקביל לאירועי הדמים הכריזו הערבים על שביתה כללית ומרי אזרחי (אי תשלום מיסים). הוקם הוועד הערבי העליון (בראשות חא'ג אמין אל חוסייני), אשר נחשב כרשות עליונה של התנועה הלאומית הערבית וכלל בתוכו ייצוג לכל המפלגות הפלשתינאיות, הוא הפך לגוף בעל עמדה קיצונית וקשוחה. **הפסקת השביתה הותנתה:**

א. הפסקת העלייה היהודית.

ב. איסור העברת קרקעות לידי היהודים.

ג. הקמת ממשלה לאומית בה יהיה רוב ערבי.

המטרות שביקשו הערבים להשיג באמצעות "השביתה הכללית":

- לחץ לשינוי מדיניות הבריטים כלפי הערבים- לכפות על הבריטים את תביעותיהם.
- פגיעה בכושר העמידה של היהודים- להרוס את היישוב היהודי כלכלית מאחר והוא תלוי בעבודה הערבית. להוכיח ליהודים ולבריטים שבלי כוח עבודה ערבי המשק משותק.
- ליכוד הערבים סביב הרעיון הלאומי וההנהגה הלאומית. (למנוע מגורמים ערבים מתונים להגיע למו"מ עם היהודים והבריטים).

כשלון השביתה

לאחר 175 יום נפסקה השביתה.

היא לא השיגה את מטרותיה: היא לא שיתקה את חייה הכלכליים של הארץ, לא הביאה שום הישג פוליטי (הפסקת העלייה מכירת קרקעות) ולא הצליחה בתחום הפנימי (מארגני השביתה לא הצליחו להשתלט על הרחוב הערבי).

הסיבות לכישלון:

- השביתה דרבנה את היהודים לפתח ענפי משק חדשים ולהשתחרר מהתלות בערבים.
- התגובה הבריטית הקשה נגד מפירי החוק הערבים.
- השביתה הסבה נזקים למגזרים שונים בחברה הערבית ולכן כאשר התארכה, התרבו הסדקים.
- המשק יכל להמשיך ולתפקד מאחר והפועלים הערבים בנמל חיפה המשיכו לעבוד.
- רוב הפלחים הערבים לא הצטרפו לשביתה.
- העיריות הערביות לא הצטרפו לשביתה.
- המצוקה הכספית של השובתים (הפסדים עצומים לסוחרים) פגעה בסיכויי השביתה.

- מדינות ערב כמעט ולא סייעו.

תגובת היישוב היהודי למאורעות שלב א'

- היישוב שמר על מדיניות הבלגה עליה נדון מאוחר יותר ואח"כ יציאה מהגדרות, אקטיביזם. השביתה הביאה לשחרורו של היישוב מהתלות בערבים בענפים הבאים: חקלאות, בניה, רכבת, דואר, מחצבות אבן וסיד.

תגובת הבריטים לשלב א' של המאורעות

המדיניות באופן כללי מאופקת, הם חשבו שהיא תירגע מאליה, מכאן המדיניות ההססנית, הנציב לא מתערב בשביתה, לא נסגרו עיתונים שהסיתו, לא הוגלו מסיתים ערבים, שוחררו עצורים שנתפסו עם נשק. יחד עם זאת הנציב אישר מכסה חדשה של רישיונות עלייה ופריקת סחורות בנמל ת"א.

המאורעות שלב ב' (נובמבר 1937 - מאי 1939)

הרקע לחידוש המאבק הערבי בבריטים וביהודים

- לאחר השביתה ישנה הפסקה בהתנגדות הערבית עד סיום עבודתה של וועדת פיל. ב-1937 מתחדשים המאורעות הן כלפי היהודים והן כלפי הבריטים. מס' גורמים הביאו לכך:
- המשך השפעתם של המופתי הירושלמי ומפלגת האיסתיקלל, בהסתה נגד היהודים.
 - תמיכת מדינות ערב בערביי א"י. כינוס בלודאן (סוריה) הוחלט על מאבק בחלוקה.
 - רציחת מושל הגליל הבריטי לואיס אנדרוס ע"י הערבים.

הכנופיות הערביות

לכנופיות הערביות הצטרפו פלחים רבים, כל כנופיה פעלה בגזרה שלה (בלטה במיוחד כנופיתו של עבד קאדר אלחוסני שפעלה בהרי יהודה). הכנופיות נהלו טרור אנטי בריטי ואנטי יהודי. הם תקפו תחנות משטרה, מסילות ברזל, ערכו מארבים לצבא הבריטי, רצחו פקידים גבוהים בריטים שדדו מחסני ממשלה והטרידו עורקי תחבורה.

כנופיה ערבית

תגובת הבריטים לשלב השני של המאורעות

הבריטים הגיבו במהירות, בתקיפות ובחומרה:

- הם פיזרו את הוועד הערבי העליון וגרשו את המופתי (פעולה מדינית).
- הקימו בתי דין צבאיים שהיו רשאים לגזור גזר דין מוות.
- רדפו באופן שיטתי את הכנופיות וחסלו אותם.
- הטילו עונשים כבדים על הערבים כגון: הריסת בתים, עקירת פרדסים.
- חיזוק בשיתוף הפעולה הבריטי יהודי (הגדלת הנוטרות, פלוגות הלילה) בתחום הצבאי.

- בניית הגדר הצפוני של צ'רלס טיגרט (מהכנרת ועד גבול הצפון). הוקמו עשרות תחנות משטרה בנקודות אסטרטגיות אשר הפחיתו עד מאוד את חדירת הכנופיות מהצפון.

הסיבות לדעיכת המרד הערבי ב-1938

- מבחינת הבריטים- הם נקטו בפעולות עונשין הן ע"י המשטרה והן ע"י הצבא.
- מבחינת היישוב- כושר הפעולה של הארגונים הצבאיים היהודיים, משתפר.
- ערביי ישראל- עייפות הפלאחים מהטרור שפגע בהם ללא הרף. הם ממורמרים על שלטון הכנופיות הן בשל הפגיעה הכלכלית והן בשל נפילת קורבנות מבין הערבים.
- מדינות ערב לא העניקו תמיכה מספקת למרד, לא כספית ולא בכוח אדם והנהגה.

תוצאות משמעות והשלכות של המאורעות

- ☹ **במישור הפוליטי**- שנת 1938 מפנה, הערבים זכו להישגים, הבריטים הגבילו את העלייה ל-1800 נפש לחודש, רעיון המועצה המחוקקת עלה שוב, ועדת חקירה, נסיגת הבריטים מתוכנית החלוקה (ועדת פיל) ופרסום ספר לבן שלישי.
- ☹ **במישור הצבאי**- התחזק כוחו הצבאי של היישוב (בעיקר ארגון ההגנה).
- ☹ **במישור הכלכלי**- היישוב למד כי בכוחו להחליף את הפועל הערבי, חיזוק כוחו של המשק העברי.
- ☹ **במישור הערבי**: גידול במעורבות מדינות ערב בבעיית א"י, מתחיל טרור הפנימי כלפי ערבים מתונים שסירבו להצטרף למאבק האלים, אי היכולת של ערביי ישראל להעמיד הנהגה מוסכמת.
- ☹ כמה חומה בין שני העמים, הערכות לקראת סיבוב נוסף ומכריע.

ועדת פיל

הרקע להקמת ועדת פיל

המרד הערבי שפרץ ב-1936 והופנה גם נגד הבריטים בשביתה כללית. הרצון לפתור את הבעיה הערבית יהודית מן השורש על רקע פניית מלכי ערב להגשים את הצדק.

מטרותיה של ועדת פיל

- ☆ לברר את גורמי הייסוד לאירועים שהתרחשו ב-1936.
- ☆ להגיש הצעות לפתרון הסכסוך בין היהודים לבין הערבים בא"י.

עדויות

עדויות פקידים בריטיים- רובם העידו לטובת הערבים. הנישול הגובר והולך של הפלח הערבי והעלייה ההמונית לארץ הם היסוד העיקרי לפרוץ המהומות.

עדויות הערבים- הוועד הערבי העליון תלה את ההתפרצות במדיניותה הפרו ציונית של בריטניה. הוא דרש להפסיק את העלייה, להפסיק את מכירת הקרקעות ליהודים, לסיים את המנדט ולכרות ברית בין בריטניה ופלסטינה.

עדינות היהודים-

ויצמן-הדגיש את הטרגדיה של העם היהודי בגולה, את זכותם ככל עם להקים מדינה, את תולדות הציונות, את הצהרת בלפור, אין כוונה לנשל את הערבים מצבם הכלכלי משתפר.

בן גוריון - טען שעליית יהודים לא"י היא זכותו החוקית ולא ניתן למונעה, התנ"ך הוא המנדט שלנו.

זבוטינסקי - דרש מהבריטים מדיניות פרו ציונית גלויה, דרש להבהיר לערבים שמטרתם להקים מדינה יהודית והדגיש את הצורך בהקמת צבא עברי כדי להגן על המדינה העברית (קיר הברזל).

הוועדה (יולי 1937) מסקנות והמלצות

מסקנות

- שאיפותיהם הלאומיות המנוגדות של שני העמים אינן מאפשרות לחיות יחד.
- המנדט הבריטי אינו בר ביצוע, הוא רק מעורר את האיבה בין העמים.

המלצות

הפתרון - תוכנית החלוקה

- מאחר ולא ניתן לקבל את תביעותיהם של שני הצדדים ולהגשים את המנדט הוצע פתרון חלוקת א"י בין שני העמים. להקים שתי מדינות עצמאיות ומובלעת בריטית.
- -מדינה יהודית: תכלול את הגליל, עמק יזרעאל, רוב עמק בית שאן, שפלת החוף עד באר טוביה. כ-20% מהשטח.
- מדינה ערבית - עבר הירדן המזרחי ויתר חלקיה של א"י המערבית, רוב השטח.
- מובלעת בריטית - ירושלים, בית לחם, פרוזדור לים.
- יש לקיים חילופי אוכלוסייה בין שתי המדינות.
- -יש לבצע את תוכנית החלוקה באופן הדרגתי. בזמן ביצוע התוכנית יש להקפיא את הבית הלאומי (אסור לרכוש קרקעות בשטח המדינה הערבית המיועדת, ולהגביל את העלייה היהודית לפי יכולת הקליטה של השטח היהודי מקסימום 12,000 עולים במשך 5 שנים)
- היה ברור לוועדה ששני הצדדים לא יהיו מרוצים מחלוקה. הוועדה מנתה את היתרונות לשני הצדדים:

יתרונות תוכנית החלוקה ליהודים	יתרונות תוכנית החלוקה לערבים
1. החלוקה מבטיחה הקמת בית לאומי ליהודים.	1. קבלת עצמאות- דבר שלא הובטח לערבים עד עכשיו.
2. בתחומי הבית הלאומי יוכלו היהודים לפתח ולהעלות יהודים באופן חופשי.	2. החשש שיהודים יציפו את הארץ וינשלו אותם יעלם מאחר ותהיה להם מדינה משלהם.
3. בתחומי הבית הלאומי יחדלו היהודים מלהוות מיעוט בקרב האוכלוסייה.	3. החשש מהשתלטות היהודים על המקומות הקדושים בטלה מאחר והם יהיו בתחומי המנדט.

משמעות תוכנית החלוקה

- לראשונה מוצע פתרון של חלוקת הארץ. כפי שהגדירו חברי הוועדה "טובה מחצית הכיכר מאפס לחם".
- המנדט יושאר באזור ירושלים בית לחם, כפתרון בעיית המקומות הקדושים.
- ההתנגדות למסקנות הייתה רבה, ביישוב היהודי החל ויכוח האם לקבלה.

- הערבים ראו בהמלצות הועדה אסון, והקצינו את עמדתם כלפי בריטניה.

התגובות לתוכנית החלוקה

הערבים-

התנגדות מוחלטת, עקב קיום עצמאות יהודית. הקצנה ביחס לבריטניה וחזרה לפגוע ביהודים.

היהודים-

תגובות שונות, אך הרוב התנגדו. הקונגרס הציוני ה-20 (1937) דרש לקיים את המנדט, אך הניסוח בו מעורפל מתוך מטרה לאפשר מו"מ.

נימוקי המחייבים את תוכנית החלוקה (בקרוב היהודים)

- הקמת מדינה ריבונית לעם היהודי שתהיה מוכרת ע"י העמים. מעמד בינלאומי לעם העברי. הקמת מדינה אחרי אלפיים שנות גלות. יש בהצעה, משום הכרזה על מדינה יהודית ששטחה יהיה על שלושה רבעים של החוף בא"י ורוב העמקים יהיו בשטחה. ערבים היושבים בשטחים אלה יועברו למדינה הערבית.
- תתאפשר עלייה והתיישבות ללא הגבלה. המדינה היהודית היא שתקבע את היקף העלייה ותוכל לקיים הגירה המונית במידה ויהודים יהיו זקוקים לעזרה- הצלת יהודים.
- שטחה של המדינה יוכל להתרחב בעתיד.
- יתאפשר פיתוח צבא עצמי.
- החלוקה תביא לצמצום העוינות הערבית.

נימוקי השוללים את תוכנית החלוקה בקרב היהודים

- תוכנית זו סותרת את הצהרת בלפור וטופס המנדט אשר הבטיחו בית לאומי לעם היהודי בלבד.
- התנגדות עקרונית לחלוקת הארץ (דתיים, ברית שלום ורביזיוניסטים)
- ירושלים אינה כלולה במדינה היהודית.
- השאלה היא האם ניתן לקיים בשטח כזה מדינה במיוחד לאור העובדה שהתחום המוצע למדינה אינו ניתן להגנה (אדמת שפלה) בעוד שהערבים חולשים על ההר.
- השטח המיועד למדינה היהודית אינו מספיק לקלוט מיליוני יהודים מכאן שהיקף העלייה יצטמצם.
- אוכלוסייה מעורבת מזמנת מתיחות קבועה. ערבים יסתננו לשטח היהודי בגלל התפתחותו הכלכלית.
- אי אפשר לפתח משק כלכלי ועצמאי, השטח לא כולל מקורות מים ומפעלי חשמל.

הספר הלבן של מקדונלד ומשמעותו

הקדמה

בשנות השלושים היה שיתוף פעולה בין הבריטים לבין היישוב. שיתוף פעולה זה בא לידי ביטוי בתחומים רבים: עלייה גדולה, התיישבות, חיזוק ארגון ההגנה.

לאחר פרסום מסקנות ועדת פיל בריטניה נסוגה מתוכנית החלוקה וחל מפנה לרעה במדיניות בריטניה כלפי היישוב היהודי. היא הבינה כי הסכמה לתוכנית חלוקה משמעה הודאה בכישלון המנדט, דבר שאולי יחייב את בריטניה לסגת מהארץ ויפגע באינטרס שלה במזרח התיכון.

מפנה לרעה במדיניות הבריטית ב-1938 - סיבות:

- המצב הבינלאומי המתוח באירופה, הסכם מינכן, פלישת הגרמנים לצ'כיה. יצרו מצב בו הבריטים זקוקים לתמיכת הערבים כדי להגן על המזרח התיכון מפני פלישה נאצית אפשרית.
- הממשלה בלונדון מנסה להתחמק מלאמץ את מסקנות וועדת פיל.
- לחץ דיפלומטי כבד של מדינות ערב.
- ירידת כוחה של יהדות אירופה עקב משברים בינלאומיים. ליהדות ארה"ב לא הייתה השפעה מאחר וארה"ב הייתה ניטרלית.

הביטויים למפנה לרעה במדיניות בריטניה

הביטויים למפנה לרעה ביחסה של בריטניה באו לידי ביטוי הן ביחס ליהודים בארץ ובעולם (ועידת אביאן, סגירת שערי הארץ) ביוזמות מדיניות (וועדת פיל, ועדת וודהד וועידת השולחן העגול) ובקביעת המדיניות הרשמית (ספר לבן שלישי).

- **החלפת הנציב** וקופ שהיה הנוח שבנציבים הבריטים, במק מייקל, פרו- ערבי שהאמין, שרק ברית עם הערבים תחזק את מעמדה של בריטניה במזרח התיכון.
- **מאבק נוקשה בעליה** - קיצוץ רישיונות העלייה וסגירת שערי א"י בפני עולים יהודים דווקא בתקופה הקשה ביותר ליהודים, ערב השואה התנהגותה של בריטניה בוועידת אביאן ב-1938 בה גלתה בריטניה קשיחות רבה בסרבה להתיר הגירת יהודים אליה.
- עמדת הבריטים נעשתה יותר ויותר פרו- ערבית ככל שהמצב באירופה הלך והסתבך. ב-1939 פרסמה בריטניה את הספר **הלבן השלישי**.

הספר הלבן השלישי (מקדונלד)**הגורמים**

- מאורעות 1936-1939 אשר הביאו את הבריטים למסקנה שהערבים אינם מוכנים לוותר ולא יהיה שקט כל עוד לא ימולאו תביעותיהם.
- הבריטים נזקקו לתמיכת ארצות ערב (אשר לחצו עליה לחץ דיפלומטי כבד) כדי להגן על המזרח התיכון בכלל ועל תעלת סואץ בפרט (נפט) בגלל המצב הבינלאומי המתוח באירופה, ערב מלחמת העולם השנייה.
- המבוי הסתום אליו הגיע המו"מ המדיני, כשלון וועידת השולחן העגול.
- גידול באוכלוסייה של ערביי א"י.
- הבריטים ידעו שהיהודים יהיו לצדם בכל מקרה, מתוך התנגדות לגרמניה הנאצית.
- ירידה בכוח ההשפעה של יהדות אירופה ויהדות ארה"ב.

תוכנו

☹ **מדינה פלשתינאית עצמאית**-תוך עשר שנים תהפוך א"י למדינה פלשתינית עצמאית בה יונצח המיעוט היהודי, כשליש. אם לאחר עשר שנים יתברר כי הנסיבות מחייבות לדחות את ייסוד המדינה תיוועץ בריטניה עם האוכלוסייה המקומית, חבר הלאומים ומדינות ערב.

☹ **העלייה היהודית תצטמצם** ל 75,000 במשך חמש שנים, אח"כ תורשה עליית היהודים רק בהסכמת הערבים.

כ-95% בקירוב משטח א"י ייאסר לרכישת קרקעות ע"י יהודים

"כך לא תיווצר במהרה אוכלוסייה ערבית גדולה של מחוסרי קרקע". ב-1940 נחקק חוק הקרקעות אשר הופך החלטה זו לחוק.

סעיף שתוכנו משותף לספר הלבן השני והשלישי - צמצום העלייה, והגבלה על רכישת אדמות ע"י יהודים ברוב שטחי א"י.

סעיף ייחודי לספר הלבן השלישי - א"י מערבית לירדן תיהפך בהדרגה תוך עשר שנים, למדינה עצמאית הקשורה בבריטניה, מדינה עם רוב ערבי.

משמעותו של הספר הלבן השלישי

- נסיגה מלאה ובוטה של בריטניה מההתחייבות וההבטחות שנתנה לתנועה הציונית בהצהרת בלפור ובטופס המנדט, (התחייבות בינלאומית). ביטוי למדיניות הפרו ערבית של בריטניה.
- חיסול מוחלט של הבית הלאומי היהודי. במקום להקים בית לאומי יהודי בא"י, הופכת בריטניה החלטה זו על פניה ומחליטה להקים **מדינה ערבית**.
- הספר מבטא בברור אינטרסים אימפריאליים של בריטניה, נפט, בתי זיקוק, שליטה על תעלת סואץ ובסיסים ימיים. ליהודים אין ברירה נוכח ההתפתחויות הבינלאומיות.

הספר הלבן של מקדונלד מכונה גם "ספר המעל" או "הספר השחור", כי מדיניות בריטניה ביטאה בגידה בעם היהודי וביישוב והתכחשות להצהרת בלפור, והציגה יותר מכל-גישה פרו-ערבית.

התגובות לספר הלבן

הערבים - הערבים המתונים ראו בו ניצחון ואלו הקיצוניים דחו את תוכנו.

הבריטים - הספר אושר בבית הנבחרים הבריטי אך גורמים באופוזיציה התנגדו בטענה שבריטניה מפירה כאן התחייבות והיישוב היהודי לא ישלים עם הפיכתו למיעוט בא"י.

היהודים - להנהגת היישוב היה ברור כי יש להלחם במדיניות הבריטית של הספר הלבן לאור סכנת השמדת יהדות אירופה.

-הסוכנות היהודית הכריזה כי הספר משולל יסוד חוקי ומוסרי.

-יהודי העולם הביעו את מחאתם נגד הבגידה הבריטית המבישה.

-ב-18.5.39 הכריז היישוב על יום פקודה יום אזהרה לשלטונות, שביתות והפגנות סוערות בכל הערים.

את תגובת היישוב היהודי ניתן לחלק לשניים:

תגובה אחת - הציונות הלוחמת (תגובה אקטיביסטית במחנה הרביזיוניסטי וגם במחנה הפועלי) - עלייה המונית גם במחיר התנגשות צבאית עם הבריטים, התעלמות מהספר הלבן והמשך מפעל ההתיישבות, לחץ כלכלי על ממשלת בריטניה ואף הפרת חוק.

תגובה שנייה - היישוב המתון - שימוש בהפגנות, מחאות. יש להלחם בספר הלבן במסגרת הגבלותיו. הנימוק: עימות ישיר עם בריטניה יסכן את המפעל הציוני.

התגובה המעשית הייתה אחידה: הפגנות, מחאות, הקמת יישובים במסגרת חומה ומגדל (15 נקודות חדשות) והעפלה, כפי שכונתה ע"י בן גוריון - ציונות לוחמת.

תגובות היהודים למאורעות תרצ"ו- תרצ"ט עמ' 107-116

I תגובת היישוב בתחום הביטחוני צבאי

בפרוץ המאורעות היה ברור לישוב היהודי כי המאורעות גורליים למפעל הציוני וליישוב היהודי. לרשות היישוב עמדו שני ארגונים צבאיים: ההגנה והאצ"ל. במהלך שנת 1936 החל ויכוח נוקב ביישוב בדבר דרך התגובה ההולמת נוכח אלימות הערבים. נוצרו שני מחנות: האחד ראשי ההסתדרות הציונית, ההגנה (אשר הוקמה עקב פרוץ מאורעות תר"פ) והישוב תמכו בדרך ההבלגה והשני האצ"ל דגל בדרך ההתקפה.

הויכוח הבלגה מול תגובה

הקדמה

מאז פרוץ מאורעות תרפ"ט דבקה ההגנה בהבלגה/ישיבה על הגדר. בעקבות מאורעות תרצ"ו עברה נקודת הכובד לשאלה כיצד ניתן להכריע את המאבק על א"י כאשר יסתיים המנדט. השינוי בתפיסה הביא להבנה כי הכוח העיקרי להכרעת המאבק הוא ארגון ההגנה אשר יפנה פניו לכיוון אקטיבי יותר (יציאה מהגדר).

1. הבלגה

מדיניות אשר דיברה על הימנעות מטרור נגדי כלפי אוכלוסייה אזרחית שלא הוכח כי לקחה חלק במעשה הטרור, פגיעה רק באשמים. בעמדה זו תמכה ההגנה.

נימוקים בעד ההבלגה

- על היישוב לשמור על יחסים טובים עם בריטניה בגלל שעתיד העלייה וההתיישבות קשור בבריטים.
- היישוב יוכל לזכות בתמיכת דעת קהל העולמית בכלל ושל בריטניה בפרט. הבלגה תחזק את הלגיטימציה של המפעל הציוני בעיני העולם.
- הבלגה תואמת את ערכי המוסר של היישוב, 'דרכנו אינה דרכם' - המוסר והצדק הם דרכו של העם היהודי. לא נפעל באותן השיטות, שנוקטים הערבים כלפינו. היה חשש שפעולת נקם תביא למעשי נקם רבים ונשנים.
- ההבלגה תמחיש לבריטים את ההבדלים בין הטרור הערבי ללוחמה היהודית.

2. התקפה/תגובה/אקטיביזם

הקמת האצ"ל

מקימי האצ"ל באו מקבוצה שפרשה מההגנה ב-1931 לאחר שקבוצת חברים בראשות תהומי פרשו מההגנה והקימו את "ההגנה ב", על רקע התנגדות למדיניות ההבלגה של ההגנה כלפי הערבים לאחר מאורעות תרפ"ט, ובזמן מאורעות תרצ"ו.

ארגון זה שיתף פעולה עם ז'בוטינסקי, חלק מחבריו חזרו להגנה והאחרים הקימו את האצ"ל ב-1937 וקיבלו עליהם את מרות הרביזיוניסטים. האצ"ל לא נשמע למרות מוסדות היישוב ונרדף ע"י הבריטים בגלל דרכי ההתקפה בהן נקט. ביוני 1938 תלו הבריטים את שלמה בן יוסף, עולה הגרדום הראשון.

האצ"ל ראה בהבלגה אסון. לכן תמך בתגובה, ביוזמה טרור מול טרור.

נימוקים נגד ההבלגה (בעד תגובה)

- רק מדיניות של עין תחת עין תוכל לבלום את הטרור הערבי. הפגנת חולשה כלפי הערבים תגרום להם להסלים את דרכם ולפגוע בנו יותר.
- הבלגה פרושה חרפה לאומית, היא מערערת את כבוד היישוב ומבטאת חולשה כלפי הערבים המולידה חוסר אונים. הבלגה תחזק את תחושת הערבים כי הם בעלי הבית בא"י. **השארית היוזמה בידי הערבים מחלישה את היישוב.**
- אם לא ננקוט בדרך התקפית הבריטים יראו אותנו בחולשתנו ויסירו מאתנו את תמיכתם. רק פעולות תוקפניות יביאו גורמים פוליטיים להתערב כדי לפתור את בעיית א"י באופן יסודי.
- דמנו אינו הפקר- על היישוב מוטלת חובה מוסרית לנקום את מותם של החפים מפשע.

השינוי בגישת ההגנה-המעבר למדיניות התקפית-היציאה מן הגדר

בזמן מאורעות תרצ"ו גיבשה **ההגנה מספר עקרונות** שהפכו לכוח לוחם מאורגן ובעל השפעה. **עקרון ראשון**: הגנה מרחבת-הגנה על גושים ולא על יישוב בודד. (לדוג' גוש עין חרוד) **עקרון שני**: שינוי באסטרטגיה של הקמת יישובים מתוך ראייה שההתיישבות חשובה גם לצורך הגנה ובטחון. ניסיון לשליטה ברצף טריטוריאלי- במגמה לשמור על קשר בין נקודה לנקודה. **עקרון שלישי**: תוכניות פעולה מובנות מראש. אימוץ תפיסה אקטביסטית יותר של חלק מהיישוב. **עקרון רביעי**: **היציאה מן הגדר**- לא עוד הגנה בתוך תחומי היישוב, אלא מעבר ליצירת מגע עם האויב והתקפתו בכל שעת כושר ביום ובלילה, לפני הגעתו ליישוב, בבחינת "הבא להורגך השכם להורגו".

לשם מעבר להגנה יזומה פעלה ההגנה בשתי זרועות:

זרוע אחת- הזרוע הבלתי לגאלית, פעילות שלא הוכרה ע"י בריטניה ופעלה במחתרת. (הזרוע הבלתי לגאלית הנודדת, פלוגות השדה ופלוגות מיוחדות)

זרוע שנייה- הזרוע הלגאלית בה הכירו הבריטים והיחידות השונות פעלו בחסות בריטית (נוטרות, משטרת היישובים ופלוגות הלילה).

א. הזרוע הבלתי לגאלית (1936-1939)**1. הנוודות**

בראשה עמד יצחק שדה. הגישה השתנתה, מעבר ליוזמה אקטיבית, אין להמתין לפורעים הערבים עד שהם יתקרבו ליישובים היהודיים אלא לצאת מחוץ לגדרות, כדי לפגוש את האויב בשדות ולהפתיע אותו. אנשיה הציבו מארבי לילה בכפרים בהם פעלו הכנופיות. הצלחת הנוודות שכנעה את ראשי ההגנה וההנהגה הפוליטית שיש להקים נודדת ארצית.

2. פלוגות השדה - (פ"ש)

ב-1937 הוחלט להרחיב את הנוודות למקומות שונים בארץ. יחידות הנעות לצורך הגנה מחוזית.

תפקידיהם:

א. סיוע ועזרה ליישובים מותקפים.

ב. לקדם את פני האויב, להיפגש עמו ולרדוף אחריו.

ג. פטרולים.

חשיבותם:

א. הקמת יחידה גדולה הפועלת בהיקף ארצי ע"י מפקדה ארצית להגנת היישובים (לא ע"י היישוב בו היא מוצבת)

ב. היוזמה עוברת לידי היהודים.

ג. יעילותם רבה במיוחד לנוכח ההחמרה במצב הביטחוני בהגנה על יישובים. (הם אף נטלו חלק בהתיישבות חומה ומגדל)

1. פלוגות מיוחדות - (פ"מ)

הפלוגות המיוחדות הוקמו ב-1939 ע"י הסוכנות כדי לא להיות כפופים להגנה שבה היו שהתנגדו לאקטיביזם. מטרת הפ"מ: לפגוע במלשינים יהודיים, לפגוע במתקנים בריטיים שמנעו עלייה. פעולותיהם היו סודיות ביותר, והן פורקו לאחר שלושה חודשים בגלל החשש מתגובה בריטית חריפה והתנגדות לדרך הטרור אצל חלק מהנהגת היישוב.

ב. הזרוע הלגאלית-שיתוף פעולה עם הבריטים

נוטרים עבריים

1. הנוטרות

הוקמה עם פרוץ המאורעות, תוך הסכמה בריטית יהודית להקים כוח נוטרים עברי שישמור על הסדר והביטחון ביישובים היהודיים ויסייע מאוד בשמירה עליהם. (לכן גם כונה משטרת היישובים העבריים). הם צוידו בנשק בריטי ועברו אימונים ע"י הצבא הבריטי וקבלו מדים ומשכורת מהבריטים. מכאן שלהלכה הם היו נתונים למרות בריטית אך למעשה הם הופעלו ע"י ההגנה. (מאחר וההגנה סיפקה את כוח האדם והם מלאו תפקידים רבים למען ההגנה)

חשיבות הנוטרות:

א. הנוטרים סייעו להגנה בפעולותיה: פעולות התיישבות, עלייה בלתי לגאלית

העברת נשק ותחמושת, קורסים ואימונים, העברת ידע ושיטות לוחמה בריטיות.

ב. הגדלת בטחונו של היישוב.

ג. מעין הודאה בריטית בזכות היישוב להגן על עצמו.

2. משטרת היישובים העבריים והמשמרות הנעים

בעקבות הגידול במספר הנוטרים הסכימו הבריטים להגדיל את יחידת הנוטרים ליחידה משטרתית צבאית. הם קבלו נשק וציוד טוב יותר משל הנוטרים.

המשמרות הנעים - יחידה בתוך הנוטרות, הוקמה ב-1937. פעולותיה:

סיוורים בשדות, בדרכים, במטרה לפטרל בדרכים, לסלק מוקשים, ללוות פועלים לשדות להכין מארבים.

3. פלוגות הלילה

צ'רלס ווינגייט, (הידיד) אחד את הרעיון הציוני כבר בראשית דרכו בארץ (1936). הוא קבל אישור מהמפקדה הבריטית להקים יחידות חדשות על מנת להלחם בכנופיות בדרכים משלו. הוא השתמש בכוחות קטנים לביצוע משימות מקיפות, יחידות אלה הפילו את אימתן על כנופיות ערביות רבות. הבריטים שחששו מקשריו עם היהודים הרחיקו אותו מן הארץ ב-1939 (עקב השינוי במדיניות בריטניה).

חשיבות פלוגות הלילה:

א. הם תרמו תרומה חשובה בחיסול הכנופיות והרגעת הארץ.

ב. הם לימדו את היישוב (וכמובן את ארגון ההגנה) שיטות לוחמה חדשות כמו: מלחמת הלילה, הניידות וחשיבותה, הפתעה, הטעיה, מארבים.

סיכום - השפעת המאורעות על התפתחות ההגנה

- שיתוף פעולה עם בריטניה, שימוש בנשק, אמצעי תחבורה (טנדרים) ושיטות לוחמה בריטיות הן כנגד הערבים והן כנגד הבריטים בעתיד (תוך חיזוק עוצמתו הצבאית של היישוב) תוך הרחבת כוח המגן.
- המעבר למלחמה ניידת, מחוץ לגדר ומלחמה בלילה (פלוגות הלילה) הגנה מרחבית.
- שינוי ארגוני בארגון ההגנה: מפקדה ארצית, היקף ארצי, יוזמה התקפית, קיומם של שבעה מחוזות ופיקוד עליון.
- היציאה מ"הגדר" לא עוד הגנה בתוך תחומי היישוב אלא תקיפת הכנופיות הערביות טרם בואם. "הבא להורגך השכם להורגו", לדוגמא, הקמת מסגרות צבאיות חדשות: הנודדת, פו"ש, פו"מ, נוטרות ופלוגות הלילה.
- הגנה מרחבית-כלל ארצית חשיבות הניידות של כוחות הביטחון.
- שינוי באסטרטגיה של הקמת יישובים-התיישבות לצורך ביטחון (לדוגמה התיישבות חומה ומגדל).
- אימוץ תפיסה יותר אקטיביסטית של חלק מהיישוב, לדוגמה הקמת האצ"ל.

II תגובת היישוב בתחום ההתיישבות- השפעת המרד הערבי

גאות קרקעות

בתקופה זו מצליחה הקק"ל לרכוש כרבע מכל קרקעות הארץ מיום היווסדה. הסיבות לכך הן בגלל העובדה שערבים רבים מעוניינים למכור אדמות בגלל מצוקה כלכלית (עקב המאורעות), וירידת מחירים והן בגלל רצונו של היישוב ליצור כמה שיותר עובדות בשטח לנוכח רעיונות החלוקה. (לכל דונם וכל עץ משמעות בקביעת גבולות המדינה)

התיישבות חומה ומגדל

הקמת חמישים ושתיים ישובים אשר יצרו תנופה בהתיישבות החלוצית.

בונים את החומה

שלבים בהתיישבות עד חומה ומגדל

1. רכישת אדמות באופן מקרי.
2. התיישבות מתוך שיקולים ביטחוניים, מאורעות תרפ"ט.
3. שיקול פוליטי- השפעת תוכנית החלוקה (חומה ומגדל).

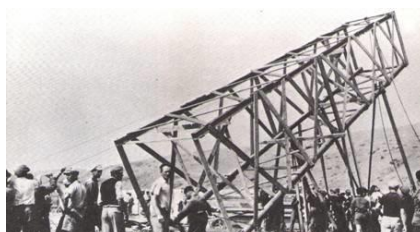
הגורמים להתיישבות חומה ומגדל בשנים 1936-1939

1. שיקול מדיני פוליטי- ועידת פיל נמצאת בארץ, קבעה כי יש לחלק את הארץ לשתי מדינות יהודית וערבית. הקמת יישובים בכל חלקי הארץ באה לקבוע גבולות פוליטיים (גבולות המדינה היהודית המוצעת תהיה תלויה במפת ההתיישבות ולכן חובה לתקוע יתדות באזורים חדשים).

2. שיקול ביטחוני ואידיאולוגי-

- א. תשובה למרד הערבי. לא ניתן לשבור את המשך המפעל הציוני, להיפך הישוב היהודי מתרחב על אף ההתקפות.
 - ב. רציפות טריטוריאלית ומאגר בטחוני ואסטרטגי ליישובים מבודדים.
 - ג. באמצעות הקמת יישובים רבים חדשים (אדמות שנרכשו אך טרם יושבו) ניתן לבלום את פעולות הכנופיות הערביות במרד הערבי.
3. עוצמת היישוב- מאגר רב של עולים יכל לקחת חלק במלאכת הבנייה (עלייה חמישית).

מרימים את המגדל

מטרות של הקמת יישובי חומה ומגדל

- ☆ קביעת גבולות ההתיישבות היהודית בתוכנית החלוקה.
- ☆ בלימת הפעולות של הכנופיות הערביות בעקבות המרד הערבי.

☆ יישוב האדמות שנרכשו ע"י יהודים ועדיין לא יושבו.

☆ יצירת רצף התיישבותי.

שיטת ביצוע:

העיקרון: התיישבות מהירה תוך יום אחד כדי למנוע הפרעות מצד הערבים או הבריטים תוך ניצול החוק שלא ניתן להרוס בית עם גג. בשיטה זו חשבים מאוד הדברים הבאים: סודיות, הכנה מראש, מספר רב של מתנדבים והגנה.

הבעיה- הקמת יישוב יוצרת בעיה ביטחונית קיומית ליישוב החדש.

קיבוץ תל עמל ראשון יישובי
חומה ומגדל

הפתרון- חומה- להגנה. מגדל- תצפית.

☆ האדמה נרכשה ע"י קק"ל וקרן הייסוד.

תיאור ההקמה

מבצע בעל אופי צבאי – כיבוש מובהק :

- המבנים וחומרי הבניין הוכנו מראש.
 - החברים שוכנו בקיבוץ שכן וביום העלייה עלו כולם לבנות את היישוב.
 - תוך מספר שעות היישוב מוכן, גדר תיל, חומה הבנויה משתי לוחות עץ כשבאמצע חצץ ומספר צריפים, מספר עמדות הגנה בפנית המשק ומגדל תצפית.
- היישוב הוקם במהירות רבה בדרך כלל תוך יום אחד כדי להעמיד את שלטונות המנדט ואת הערבים בפני עובדה קיימת.

חנייה

העלייה לחנייה כסמל

ב-1938 מחליטים להקים את **חנייה** (גליל מערבי) על אף היותה רחוקה מכל נקודת יישוב יהודית (תוך תקופת טרור קשה) .
כבר ביום הראשון לעלייתה היישוב הותקף ע"י הערבים אך היהודים מצליחים להדוף את ההתקפה וחנייה הופכת לעובדה קיימת.

לעלייה לחנייה יש חשיבות ומשמעות רבה:

- ☆ **סמל ומיתוס-** חנייה הפכה לסמל נחישות ליהודים ומקור השראה לכל היישוב.
- ☆ **מבחינה מדינית-** ניתן תוקף למסקנות וועדת פיל, הכללת הגליל בתחומי המדינה היהודית .
- ☆ **מבחינת ההתיישבות-** אתגר בהקמת יישוב על שטח הררי , קשה לעיבוד חקלאי.
- ☆ **מבחינה ביטחונית-** אתגר להקים יישוב בסביבה ערבית טהורה ולהחזיק מעמד.

מדוע התיישבות חומה ומגדל נפסקת ב 1939?

1. פרסומו של הספר הלבן השלישי, המגביל את העלייה ואת היכולת לרכוש קרקעות.
2. מלחמת העולם השנייה- מביאה לשינוי במפת המזרח התיכון, מדיניות בריטניה פרו ערבית המקשה על המשך התיישבות מסוג זה.
3. הקושי לגייס כספים עקב הניתוק מחו"ל.

תרומתה של ההתיישבות חומה ומגדל

1. **ביטחוניית** - שילוב ההתיישבות במערך הביטחוני של היישוב כהגנה מפני הכנופיות הערביות ובלימתם (חניתה, טירת צבי), סיוע לארגון ההגנה. פיזורם בשטחים הררים קשים ומבודדים בהתנחלותם באזורים ערבים טהורים וביכולתם למנוע התקפות על יישובים יהודיים בלבה של הארץ. כמו כן הקמת היישובים דרשו תכנון צבאי שבו נטלו חלק מאות לוחמים.
2. **טריטוריאלית ופוליטית** - ההתיישבות חומה ומגדל השפיעה על גבולות הארץ. שינוי מפת ההתיישבות, ביחס לתוכנית החלוקה. נקודות רבות הוקמו ליד הגבולות ובשטחים שלא היו מיושבים עד אז כמו עמק בית שאן במטרה לקבוע עובדות מדיניות ברורות. בנוסף לכך יצירת רצף ההתיישבותי בין בקעת הירדן ובקעת בית שאן, בין הנגב הצפוני והשפלה.
3. **ההתיישבות** - ההתיישבות חומה ומגדל הביאה לחידוש **תנופת ההתיישבות החלוצית** ושילוב תנועות הנוער בהתיישבות, כמו כן היא אפשרה לקלוט **עולים רבים** בלתי לגלים.
4. הרתעה - למרות המאורעות המפעל ההתיישבותי ציוני נמשך ביתר עוז.

שאלות מבחינת בגרות

1. למרות קשיים פוליטיים וכלכליים בארץ ובעולם חלה בשנות ה-30 התפתחות של היישוב. הצג שני קשיים בתקופה זו, אחד בארץ ואחד בעולם, והסבר כיצד הם השפיעו לטובה על התפתחות היישוב.
2. הבא שתי דוגמאות לשיתוף הפעולה של היישוב היהודי עם הבריטים במיגור הטרור במהלך המרד הערבי. איזו תועלת הפיק היישוב היהודי משיתוף פעולה זה?
3. כתוב על שתי פעולות של הערבים בתקופת המרד הערבי שפגעו ביהודים, והסבר מדוע הייתה בכך פגיעה גם בבריטים.
4. מדיניות היישוב היהודי ומדיניות בריטניה בשנות ה-30 של המאה ה-20
 - א. בשנות ה-30 גם לתומכי ההבלגה כלפי התקפות הערבים וגם למתנגדיה היו טיעונים מוסריים לחיזוק עמדתם. הסבר טיעון מוסרי אחד לכל צד.
 - ב. מדוע השתנתה מדיניות בריטניה כלפי היישוב היהודי בא"י בסוף שנות ה-30? הסבר כיצד בא השינוי לידי ביטוי בתוכן של הספר הלבן השלישי.
5. מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט
 - א. "היציאה מהגדר ביטאה שינוי בתגובת ה"הגנה". הסבר את השינוי באמצעות שתי דוגמאות מהתחום הביטחוני צבאי.
 - ב. הסבר את הקשר בין המאורעות בשנים אלה להתחזקות היישוב בשתי תחומים, מלבד התחום הצבאי ביטחוני.
6. יחסי ערבים-יהודים-בריטים בשנות העשרים והשלושים.
 - א. בסוף שנות השלושים חל שינוי לרעה במדיניות ממשלת בריטניה כלפי היישוב היהודי. הבא שני ביטויים לשינוי זה והסבר מניע אחד של בריטניה שהביא לשינוי.
7. מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט
 - א. הצג את השינוי בתפיסה הביטחונית של היישוב בהשפעת המרד הערבי, והבא שתי דוגמאות לשינוי זה.
 - ב. ציין את שתי העמדות ביישוב בנוגע לדרך התגובה על מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט, והצג את הנימוק של כל צד לעמדתו.

8. מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט.

- א. הצג שני גורמים לפרוץ מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט.
- ב. הבא שני טיעונים של ההגנה בעד מדיניות ההבלגה בתקופת מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט והצג התארגנות צבאית אחת חדשה של ההגנה שקמה בתקופה זו.

9. מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט

- א. הצג שלושה גורמים שסייעו להתחזקות התנועה הלאומית הערבית בשנות ה-30 והביאו לפרוץ המאורעות.

- ב. הצג פעולה צבאית אחת ופעולה מדינית אחת שביצעו הבריטים נגד הערבים בתקופת המאורעות.
- ג. הסבר את הצורך המדיני ואת הצורך הביטחוני שהביא להקמת התיישבות חומה ומגדל. הצג שניים מההישגים של היישוב בתחום הכלכלי בתקופת המאורעות (חוץ מחומה ומגדל)

10. מדיניות בריטניה בשאלת א"י בשנות ה-30.

- א. הצג סעיף אחד שתוכנו משותף לספר הלבן של פספילד (1930) ולספר הלבן של מקדונלד (1939). הצג סעיף אחד ייחודי לספר הלבן של מקדונלד.

- ב. הסבר שני מניעים להקשחת המדיניות של בריטניה כלפי היישוב היהודי בא"י בסוף שנות ה-30.

11. מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט (1936-39)

- א. הסבר ארבעה גורמים לפרוץ המאורעות, בתשובתך התייחסי לגורמים מקומיים וגורמים בינלאומיים.
- ב. הצג אחת מהמטרות שביקשו הערבים להשיג באמצעות השביתה הכללית. הסבר מדוע בסופו של דבר נכשלה השביתה.

12. הסבר שני גורמים לפרוץ "המרד הערבי" (1936-1939) ושתי סיבות לדעיכתו.

13. תוכנית החלוקה של 1937 עוררה ויכוח ביישוב היהודי. הבא שני נימוקים לעמדת המחייבים ושני נימוקים לעמדת השוללים.

- 14. לדעת ועדת פיל, הייתה תוכנית החלוקה מ-1937, פשרה שיש בה יתרונות הן לערבים והן ליהודים.
- א. פרט את עיקרי התוכנית וציין שני יתרונות לערבים ושני יתרונות ליהודים מנקודת הראות של הוועדה.
- ב. פרט שלושה נימוקים של שוללי התוכנית בקרב היישוב היהודי.

15. מאז הצהרת בלפור בשנת 1917 עד פרוץ מלחמת העולם השנייה חל שינוי במדיניות הבריטית בנושא יישוב א"י.

- א. פרט שתי החלטות שהתקבלו לאורך תקופה זו המבטאות את נסיגת הבריטים מהמדיניות שבאה לידי ביטוי בהצהרת בלפור.

- ב. הסבר שלושה גורמים שהביאו לנסיגה זו במדיניות הבריטית.

מדינות המזרח התיכון וצפון אפריקה בין המלחמות

עמ' 187-225

הקדמה

עם סיום מלחמת העולם הראשונה התפרקה האימפריה העות'מאנית ורוב ארצות האיסלאם באסיה ובאפריקה, היו תחת שלטון קולוניאלי של מעצמות אירופה. לנוכחות קולוניאלית זו הייתה השפעה על הקהילות היהודיות. התקיים תהליך מודרניזציה אשר ניתן את היהודים מן החברה המוסלמית אליה היה קשור במשך שנים רבות ונוצר מוקד חדש של זיקה פוליטית כלכלית ותרבותית. את התקופה בין שתי מלחמות עולם ניתן לחלק לשתי תקופות משנה:

שנות העשרים - שקט יחסית ביחסי השלטונות הקולוניאליים עם העמים הערבים, דבר שהשפיע לטובה על שיפור מעמדן הכלכלי והחברתי של היהודים.

שנות השלושים - היו סוערות וקשות ביחסי השלטונות הקולוניאליים עם העמים הערבים, דבר שהשפיע לרעה על מעמדם הכלכלי חברתי של היהודים.

האוכלוסייה היהודית

מרבית יהודי ארצות האיסלאם חיו בערים (עדות לתהליך המודרניזציה אשר עברו) אך היו גם קהילות קטנות בכפרים. האוכלוסייה היהודית גדלה ממספר סיבות:

✎ שיפור התנאים התברואתיים תרמו לצמצום מספר מקרי המוות.

✎ ירידה בשיעור התמותה הודות למדע הרפואה.

✎ שיפור המצב הכלכלי עקב חדירת המעצמות והאפשרויות הכלכליות שנפתחו בפני היהודים הביאו למיתון ביחס המוסלמים כלפי היהודים. כמו כן לגידול מספר הילדים ולאספקת מזון בריאה יותר.

מעמד היהודים בארצות האסלאם בתחום המשפטי

חדירת המעצמות במאה ה-19 לארצות האיסלאם הביאה למפנה חיובי במעמדם של יהודי ארצות האיסלאם - המגמה הכללית בתחום המעמד המשפטי הייתה ביטול מעמד הדיימי על השפלותיו ושיפור מעמד היהודים. ככל שהשליטה הקולוניאלית הייתה ישירה יותר, כך השתפר מעמם המשפטי של היהודים. השיפור במעמד המשפטי והחברתי גבה את מחירו במערכת היחסים של היהודים עם חברת הרוב המוסלמית. ככל שקיבלו היהודים זכויות רבות יותר מהשלטון הקולוניאלי, כך הלך והתעצם הנתק בינם לבין שכניהם המוסלמים שלא זכו באותן זכויות והטבות.

יהודי עיראק

◆ במסגרת החוזה הבריטי עיראקי ב-1922 פורסמה חוקה חדשה בה הושווה מעמדם המשפטי של היהודים לזה של המוסלמים. החוקה החדשה הבטיחה שוויון זכויות חברתי ומדיני לכל התושבים ללא הבדל גזע דת ולשון וחינוך.

◆ בתקופת המנדט הבריטי בעיראק (1917-1932) הוטב ליהודי עיראק ורבים מהם ראו עצמם כנתינים בריטיים. זו הייתה תקופת שגשוג במעמדם המשפטי החברתי והכלכלי של היהודים. היהודים זכו במשרות ציבוריות, בפרלמנט העיראקי היו חמישה חברים יהודים.

◆ לאחר שעיראק זכתה לעצמאות (1932) חלה הרעה במצב היהודים. הממשל העיראקי פעל נגדם, פיטר פקידים יהודים ונישל סוחרים ממעמדם. הממשל מנע מהיהודים את זכויותיהם, על אף שהתחייב לכבד את זכויות המיעוטים בעת קבלת העצמאות.

יהודי מרוקו

במרוקו נשארו היהודים בגדר נתינים ולא זכו כלל באזרחות צרפתית (מלבד בודדים המקורבים לשלטון). הממשל הצרפתי דגל בהגבלת האוטונומיה הפנימית של הקהילה היהודית ופיקוח על המוסדות היהודיים. למערכת השיפוטית היהודית ניתנה הסמכות לעסוק רק בענייני אישות. דבר שהביא לפגיעה ולהרעה במעמדם של היהודים. אמנם הצרפתים גילו התנגדות נחרצת למתן זכויות ליהודים, אך עצם נוכחותם מנעה פרעות ביהודים והביאה לשיפור במצבם.

מעמד היהודים בארצות האסלאם בתחום החינוך

השינויים בחינוך היהודי שהחלו במאה ה-19 עם הקמתם של ביי"ס מתוקנים ובתי הספר של כיי"ח נמשכה. הוקמו עשרות בתי ספר של כיי"ח בעשרות ערים מרכזיות בהם התקיימה פעילות חינוכית ענפה בשפה הצרפתית מתוך מטרה להחדיר ולהפיץ את התרבות הצרפתית ואת ערכיה. כמו כן קיימה החברה פעילות רחבה בתחום המשפטי-מדיני להבטחת זכויות היהודים במדינות השונות.

בתי הספר של 'אליאנס' תרמו ליצירת שכבה משכילה יהודית, ולהשתלבותם של היהודים בחברת הרוב הסובבת. רשת אליאנס חוללה מהפכה בתחום החינוך: בתי הספר של כיי"ח ביקשו להנהיג לימודים מודרניים, חשבון, גיאוגרפיה והיסטוריה. השכלה מודרנית, כך האמינו בכיי"ח היא הדרושה ליהודים להתקדם ולהתפרנס.

תמורות נוספות בתחום החינוך:

הוקמו בתי ספר חדשים מודרניים בפקוח הקהילה, חל גידול במספר התלמידים היהודים שלמדו בבתי ספר נוכריים או במסיון.

החינוך בארצות השונות

מדינה מדגימה - מרוקו-

עד למחצית השנייה של המאה ה-19 היה החינוך היהודי במרוקו מושתת בעיקר על החינוך המסורתי שנועד להכין את הילד לקיום מצוות ולהשתתפות פעילה בחיי הקהילה ובית הכנסת בדגש על לימוד התפילה והתורה. החינוך המסורתי התבסס על הלימוד בחדר שנקרא 'צלא' (תלמוד תורה) ובו היה המלמד הדמות הראשית. עם סיום הלימודים פנו הילדים המוכשרים יותר ללמוד בישיבה. מתלמידי הישיבות צמחו הסופרים, הדיינים, הרבנים, השוחטים, המוהלים. מוסדות החינוך לבנות לא היו כלל בחינוך המסורתי.

הקמת מוסדות החינוך של רשת כיי"ח

בשנת 1860 נוסדה בפריז אגודת "כל ישראל חברים" (בצרפתית "אליאנס"), שהקימה סניפים ברחבי אירופה. הנהלת כיי"ח לקחה על עצמה לספק ליהדות העולם השכלה מערבית, כדי לשחרר אותם מכבלי המסורת, לקרבם לחיי המודרניזציה ואל החברה הכללית.

בניגוד למדינות מערב אירופה הדמוקרטיות בהן ניתנה אמנציפציה ליהודים, הרי שבארצות האסלאם היהודים נותרו קבוצה אתנית לאומית נפרדת (במרוקו נותרו במעמד של נתינים).

בשנים הראשונות התרכזו פעילות כיי"ח במרוקו בקרב השכבות הנחשלות. ב-1912 למדו כ-5,000 ילדים בבתי הספר של האגודה בעשר ערים.

בואם של הצרפתים למרוקו סייע רבות לכיי"ח. השליטים החדשים העניקו לרשת שליטה מלאה על החינוך היהודי החילוני, ואף אסרו על היהודים להתקבל למוסדות ציבוריים שהוקמו עבור ילדי המתישבים האירופים, מתוך חשש להגדלת הפערים בין יהודים למוסלמים.

בשנים 1925-1939 למדו 18 אלף ילדים במוסדות כיי"ח וב-1945 עלה מספרם ל-43 אלף.

עם סיום תקופת השלטון הצרפתי קיבלו 60 אחוז מיהודי מרוקו חינוך מערבי, בעוד שאצל המוסלמים הגיע שיעור מקבלי החינוך המערבי ל-13 אחוז בלבד.

הפעילות הציונית בארצות האסלאם

עמ' 200-207. 219-222

הגורמים שהשפיעו על הפעילות הציונית בארצות האסלאם

- **יחס השלטון המקומי לציונות** - באלג'יריה תוניסיה לוב ומצרים פעלה תנועה הציונית באופן חוקי ולעומת זאת במרוקו, עיראק איראן סוריה ולבנון רוב התקופה נאסרה פעילות ציונית. בארצות בהם הציונות הייתה אסורה התקשו הפעילים הציוניים לארגן תנועה ציונית, להוציא לאור עיתונים ציוניים ולשמור על קשר עם ההסתדרות הציונית. התבטאה הפעילות בפעילות תרבותית כמו: לימוד עברית, ותרומות לקרנות הלאומיות. בארצות בהן הפעילות הייתה מותרת הוקמו אגודות ציוניות הוצאו לאור עיתונים ציוניים התקיימו בחירות לבחירת נציגים לקונגרסים הציוניים ושמרו על קשר עם התנועה הציונית.
- **יחס החברה המוסלמית המקומית לציונות** - עד לאחר מלחמת העולם הראשונה כמעט ולא הייתה התנגדות של מוסלמים לפעילות ציונית. עם הצהרת בלפור החל שינוי ביחס אשר קיבל תאוצה משמעותית עם פרוץ בסכסוך הכותל (מאורעות תרפ"ט) אשר נתן ממד דתי (פרט לפוליטי לאומי) לסכסוך בין יהודים וערבים והפך את הסכסוך לכלל מוסלמי כנגד היהודים.
- **יחס הקהילות היהודיות לציונות** - הרעיון הציוני לא התקבל באהדה בקרב כל הקהילות היהודיות בארצות המזרח אשר עברו תהליך של מודרניזציה בעקבות חדירת המעצמות: שלוש קבוצות יהודיות בלטו בהתנגדותן לציונות:
 - יהודים קומוניסטים או סוציאליסטים.
 - יהודים שהעדיפו להזדהות עם התנועה הלאומית בארצם
 - יהודים שהתבוללו בתרבות של השלטון הקולוניאלי- הם שאפו לבטל את סממני הייחוד היהודים, תוך רצון להשתלב בתרבות המערבית אירופאית. בצפון אפריקה היו אלה בעיקר השכבות המבוססות כלכלית, אשר עסקו מקצועות חופשיים, רובם בעלי אזרחות של המעצמה הזרה, דברו בשפות אירופאיות, חיו מחוץ לאזורי המגורים המסורתיים של הקהילה היהודית וילדיהם קבלו חינוך אירופאי.
- **פעילות התנועה הציונית העולמית** - בזמן שבין שתי מלחמות עולם מקדה התנועה הציונית את עיקר תשומת ליבה לריכוזים יהודיים באירופה. ההסתדרות הציונית לא הכינה חומר תעמולה מתאים בשפות שהיו מובנות ליהודים בארצות האסלאם. שליחים של הת"צ כמעט ולא הגיעו לארצות האסלאם אמצעים כספיים כמעט שלא היו והמפלגות הפוליטיות הציוניות לא פעלו להקמת סניפים בארצות האסלאם מצב זה ישתנה בזמן מלחמת העולם השנייה ובמיוחד אח"כ.

הקשיים בפעילות הציונית

הפעילות הציונית בתקופה שבין שתי מלחמות עולם התמקדה בעיקר בעידוד התרבות העברית, בתרומות כספיות לקרנות הלאומיות ובניסיון להפיץ את הרעיון הציוני בקרב היהודים באמצעות אגודות ציוניות מקומיות. העלייה לא"י לא הייתה המונית. הפעילות הציונית לא הצליחה להגיע להישגים גדולים **ממספר סיבות**:

- **קשיי קליטה בארץ.**

- **הקשיים בהקמת הבית הלאומי.**
- **משבר כלכלי בארצות האסלאם.** משבר זה הביא לצמצום במספר הקונים את השקל הציוני (פעולה חשובה מאוד בזמן שלא ניתן היה להגשים עלייה ממשית) וירידת כוחם ויוקרתם של המנהיגים הציוניים המקומיים.
- **העדר מנהיגים ציוניים מקומיים** – ללא אתגרים וללא מסכת רעיונית רחבה ומעמיקה סבלה הציונות בארצות האסלאם מחוסר מנהיגות בעלת שיעור קומה ומכושף ארגון לקוי. יחסם השלילי של השלטונות הצרפתיים לפעילות הציונית ומגמות של הזדהות עם תרבות צרפתית מרחיקה את השכבות היותר חזקות של האוכלוסייה היהודית מפעילות ציונית בכלל והנהגתית בפרט.
- **העדר שליחים ציוניים** – במספר קהילות לא הגיעו שליחים ציוניים בתדירות גבוהה (השליחים שהגיעו לא השאירו רושם רב על שומעיהם והתנועה הציונית לא הכינה חומר תעמולה מתאים בשפות שהיו מובנות ליהודי האסלאם.
- **הרגשת קיפוח ואפליה** – התנועה הציונית מיקדה את עיקר תשומת ליבה לקיבוצים היהודים באירופה, דבר זה בלט במיוחד עקב הפניות לעלייה אשר הושבו בסירוב ..
- **קשיי העלייה** – התנועה הציונית לא יכלה להפוך לתנועה מגשימה גדולה בארצות האסלאם ממספר סיבות
- השלטונות הבריטיים והצרפתים חששו מתגובה ערבית
- נזעמת של הערבים המקומיים ולכן נטו להצניע את
- הפעילות הציונית והיא ברובה נעשתה בחשאיות.
- חברת כ"ח אשר פעלה לשיפור החינוך שללה את
- הציונות והשפיעה על השלטונות הצרפתיים להגביל
- את הפעילות הציונית.
- שלטונות המנדט הגבילו את העלייה לארץ עפ"י
- מדיניות הספרים הלבנים, המוסדות הציוניים הועידו
- את רוב הרישיונות ליהודי אירופה..
- אשרות העלייה ניתנו ליהודים ממזרח אירופה, צעירים, חילוניים וסוציאליסטים במטרה להשפיע על אופיו של היישוב.

ההגבלות על הפעילות הציונית 1935-1939 – הרעה במצב היהודים

הגורמים להגבלות בפעילות הציונית בארצות המזרח בתקופה זו

השפעת הסכסוך הערבי יהודי בא"י – הזדהות ארצות האיסלאם עם מאבקם של ערביי ישראל (במיוחד כאשר נכנס מרכיב דתי לסכסוך, סכסוך הכותל. הפעילות נגד הת"צ נועדה למנוע את הגברת כוחו של המפעל הציוני בא"י העלול לפגוע במאבקם של ערביי ישראל להקים מדינה פלשתינית.

השפעת האנטישמיות הגרמנית נאצית – התעמולה האנטישמית הנאצית הייתה מכוונת הן כלפי היהודים והן כלפי הת"צ כדי לזכות באהדת הערבים אשר שלטו עליהם. במימון גרמני הופצה ספרות אנטי יהודית, הצרפתים והבריטים הואשמו בהעדפת יהודים על פני הרוב המוסלמי ובמתן חופש פעילות לת"צ ואף סיוע במימון פעילות זו. הסכסוך הערבי יהודי בא"י יצר שיתוף פעולה של ערביי ישראל וגרמניה הנאצית נגד היהודים והבריטים, אחד הביטויים לכך שיתוף הפעולה של המופתי הירושלמי עם היטלר.. לדוגמה סוריה, מצרים, לוב, עיראק.

קבלת עצמאות בחלק מן המדינות הגבירה את הלאומנות הערבית לדוגמה עיראק.

התחזקות מגמה פרו ערבית לדוגמה לוב.

מקורות הפעילות הציונית

הפעילות הציונית הייתה ענפה ורבת גוונים: כינוסים ציוניים, בהם נאמו שליחי התנועה הציונית, צפו בסרטים, הצטרפו לאגודות ציוניות ותנועות נוער, עיתונים ציוניים, הקמת פדרציה ציונית וועידות מרכזיות, לימוד עברית, בחירות לקונגרסים הציוניים, תרומות לקרנות לאומיות, הפצת השקל וארגון עליות לא"י.

- העיתונות הציונית- ציר מרכזי סביבו התרחשה הפעילות.
- הפעילים הציוניים- מקומיים בני המעמד החברתי הנמוך או הבינוני, הרבנים או שליחים. תמיכת חלק ניכר מרבני מרוקו ותוניסיה ברעיון הציוני מהווה גורם חשוב ביותר בחדירת ההשפעה הציונית לצפון אפריקה.
- השליחים שהגיעו לצפון אפריקה מא"י ומאירופה פעלו ביתר חופשיות במדינות בהם הותרה פעילות ציונית. הם היו חדורי מוטיבציה ועשו ימים כלילות להפצת הרעיון הציוני, גם כשנתקלו באיבה מצד גורמים יהודיים מקומיים.

הפעילות הציונית בארצות האסלאם- מדינה מדגימה מרוקו

בתום מלחמת העולם הראשונה ניסו אגודות שונות לחדש את הפעילות הציונית, אך הדבר נאסר ע"י השלטונות הצרפתיים, שאסרו על פעילות ציונית במרוקו. הם חששו כי פעילות זו תפגע בנאמנות היהודים לארצם. גם התעוררות הלאומיות הערבית והתפתחות הסכסוך הערבי יהודי בא"י השפיעו על צעד זה. חמורות מכל היו ההגבלות על שליחי התנועה הציונית למרוקו. הותר להם לפעול רק אם יתייצבו בפני שירות הבטחון ובפני המפקח על הקהילות. אסור היה לפרסם פרטים על אספות ציוניות. בכל זאת היו כמה שליחים ציוניים שהצליחו לבוא למרוקו ולעודד פעילות ציונית. הפעילות הציונית באותן שנים התקיימה בעיקר בעיר פאס. יוסף הלוי ארגן גל עלייה לישראל שיצא ממרוקו בין השנים 1920-1921 ומנה כ- 600 עולים. גם מקזבלנקה ומרקאש עלו יהודים לארץ. בסופו של דבר מנה גל העלייה ממרוקו כאלף איש. העלייה משכה את תשומת לב השלטונות הצרפתיים והם ביקשו לעשות צעדים למנוע את התפשטותה, אולם היא שכחה מאליה. העולים התקשו להיקלט ביישוב שסבל מקשיים רבים לאחר מלחמת העולם הראשונה. כשלון הגל הראשון מנע עלייה נוספת במשך שנים רבות. ההסתדרות הציונית הייתה ערה למצב במרוקו וריכזה מאמציה בשנות ה- 20 לחידוש הפעילות בה. נשלח למרוקו שליח שייצג את יהדות מרוקו בכל הקונגרסים והצליח להקים אגודה ציונית מקומית בהכרה של הממשל הצרפתי, אשר מרכזו היה בקזבלנקה. הוא גם ייסד עיתון ציוני בקזבלנקה המדגיש את מפעל ההתיישבות בא"י. **בשנות ה- 30** השתנתה התמונה. מעמד המשפטי חברתי של יהודי מרוקו נותר כשהיה, והיהודים הבינו כי שאיפתם להגיע לאמנציפציה נכשלה ולכן מקום היהודים הוא בארץ ישראל. כונסה ועידה ארצית ראשונה של יהודי מרוקו, ומאותה עת ועד מלחמת העולם השנייה התכנסו ציוני מרוקו מידי שנה לוועידה ארצית.

שאלות מבחינות בגרות

1. היהודים בצפון אפריקה בין המלחמות
א. בשנות השלושים התערער מצבם של היהודים בצפון אפריקה. הבא דוגמה לכך. כתוב שתי סיבות להתערערות מצבם.

ב. הצג שתי דוגמאות לפעילות ציונית בתוניסיה או במרוקו בתקופה שבין מלחמות העולם.

2. הביאי דוגמה לפעילות ציונית בארצות האסלאם ביוזמת היישוב בא"י ודוגמה לפעילות ציונית ביוזמה מקומית, במחצית הראשונה של המאה ה-20. בתשובתך צייני את שם המדינה שבה מתקיימת הפעילות.

3. הסבר שני גורמים שהשפיעו על הפעילות הציונית בארצות האסלאם בין שתי מלחמות עולם.

4. היהודים בארצות האסלאם בשנות ה-30 של המאה העשרים.
בשנות השלושים שלך המאה העשרים חלה הרעה במצב היהודים בכמה מדינות מוסלמיות. בחר במדינה מוסלמית אחת וכתוב את הסיבה להרעה זו בכל אחת מהן.

5. פעילות ציונית בארצות האיסלאם
החל משנות השלושים של המאה העשרים הוגברה הפעילות הציונית בארצות האיסלאם. ציין את אחד מהארגונים ו/או האנשים שהשתתפו בפעילות זו, הצג את הפעילות שלהם.

6. התנועה הציונית

א. פרטי שלושה גורמים להתעוררות הפעילות הציונית בקרב יהודי ארצות המזרח בתקופה שבין שתי מלחמות עולם.

ב. באלו תחומים באה לידי ביטוי ההתעוררות הציונית בארצות המזרח בתקופה שבין שתי מלחמות עולם.